

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ – ΚΕΡΑΜΕΩΣ (+1912)

ΤΡΙΑ ΑΡΘΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

(ΔΗΜΟΣΙΕΥΘΕΝΤΑ ΣΤΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ
BYZANTINISCHE ZEITSCHRIFT KAI VIZANTIJSKI VREMEMNIK)

1. ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ (1899)
2. ΜΑΝΟΥΗΛ ΧΡΥΣΑΦΗΣ, ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΚΛΗΡΟΥ (1901)
3. ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΗΧΩΝ (1906)

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ PDF ΑΡΟ ΤΟ ΙΣΤΟΛΟΓΙΟ «ΨΑΛΜΩΔΙΑ»
<http://psalmodia.blogspot.gr/>

ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΤΟΥ ΑΟΙΔΙΜΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐγχειρίδια.

Ἐν τῇ 2-ᾳ ἐκδόσει τῆς *Gesch. d. Byzant. Litteratur* (σελ. 598—600) κατεχώρισεν ὁ Krumbacher εἰδήσεις τινὰς βιβλιογραφικὰς περὶ τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, αἵτινες, ὥς ἔχουσιν ἐκεῖ, δὲν εἶναι ἱκαναὶ εἰς τὸ νὰ καθοδηγήσωσι τὸν θέλοντα νὰ μελετήσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς ἐκείνης εἰδικῶς. Ἐλλείπει λόγου χάριν τῷ Krumbacher ἡ ἀναγραφὴ πολλῶν ἐγχειριδίων, ἅτινα τοῦ μεσαιῶνος οἱ Ἕλληνες ψάλλται μετεχειρίζοντο πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἑαυτῶν τέχνης. Τοιαῦτα ἐγχειρίδια εἶναι σημειωμένα ἐν πολλοῖς καταλόγοις χειρογράφων, εὐρισκομένων ἐν διαφόροις βιβλιοθήκαις· ἀλλὰ τούτους τοὺς καταλόγους δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψει ὁ Krumbacher· δὲν εἶδεν ὡσαύτως τὴν εἰδικὴν τοῦ Πορφύριου Οὐσπένσκη περὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι γραφάντων περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐκτενὴ πραγματείαν, δι' ἧς εἶχε γνωσθῇ πρὸ πολλοῦ μέγας ἀριθμὸς μουσικῶν συνθέσεων ἐκ χειρογράφων ἱκανῶς παλαιῶν. Ὁ Πορφύριος εἶχεν ἐξετάσει μουσικοὺς κώδικας τῶν ἐτῶν 1292, 1332, 1433, 1434, 1425—1448, 1575, 1674, 1689 καὶ καθέξῃς, καὶ ἐξ αὐτῶν οὐ μόνον πολλοὺς ἐγνώρισεν ἡμῖν ψάλλτας ἢ μελουργοὺς ἁσμάτων ἐκκλησιαστικῶν, ἀλλὰ καὶ τινῶν τῶν μελουργῶν τούτων προσδιώρισε τὴν ἐποχὴν· ἐν ἰδιαιτέρῳ δὲ κεφαλαίῳ κατέγραψε καὶ ὅσα αὐτὸς ἐγίνωσκε παλαιὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐγχειρίδια.¹⁾ Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ τούτων εὗρον καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐν διαφόροις μουσικοῖς χειρογράφοις, καὶ δι' αὐτῶν ἐδόθη μοι καιρὸς νὰ καταστρώσω πῖνακά τινα τῶν ἄχρι τοῦδε γνωσθέντων ἐγχειριδίων, χρήσιμον ἔκρινα νὰ δημοσιεύσω τὸν πῖνακα τοῦτον, πρὸς χρῆσιν τῶν βουλομένων νὰ μελετήσωσι καὶ τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Ἐκ τοῦ πῖνακος τούτου ἐξήρεσα τὰ τετυπωμένα ἐγχειρίδια τῆς σημερινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἥτις ἔχει πολὺ μικρὰν σχέσιν, μηδαμινὴν, πρὸς τὴν μέχρι τοῦ 1814-ου ἔτους διατηρηθεῖσαν ἐκ παραδόσεως (μετὰ πολλὰς, ὥς εἰκός, τροποποιήσεις ἀπὸ τοῦ 12-ου αἰῶνος) παλαιὰν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν.

1) Первое путешествие въ Аѳонскіе монастыри и скиты. Часть II. Приложенія къ второму отдѣленію сей части. Москва 1881, σ. 14—114.

Ἡ βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ διαιρετέα εἰς δύο μεγάλας περιόδους. Ἡ πρώτη περίοδος λήγει εἰς τὸν 11-ον αἰῶνα· ἀλλὰ τῆς περιόδου ταύτης δὲν ὑπάρχουσιν θεωρητικὰ καὶ πρακτικὰ ἐγχειρίδια, καὶ συνεπῶς ἀγνοοῦμεν τὴν μέχρι τοῦ 11-ου αἰῶνος προᾶξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἣτις εἶχεν ἐκ παλαιοῦ ἄχρι τότε ἴδια σημάδια, ἐλαχίστην ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὰ σημάδια τῆς μουσικῆς τῆς δευτέρας περιόδου. Τὰ σημάδια τῆς πρώτης περιόδου μᾶς εἶναι γνωστὰ ἐκ τῶν παλαιτάτων τετονισμένων Εἰρμολογίων, καὶ πρὸς διάκρισιν τοῦ τρόπου τῆς ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ ψαλτικῆς ἀνάγκη εἶναι νὰ μελετηθῶσι τὰ ῥηθέντα Εἰρμολόγια, ὧν ἐγὼ μεταξὺ πολλῶν χιλιάδων κωδίκων τρία καὶ μόνον εὑρον ἄχρι τοῦδε, καὶ ταῦτα τῆς 10-ης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ δὲ δευτέρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς περίοδος ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 12-ου αἰῶνος, ὅτε ἐμφανίζονται διάφορα τῆς πρώτης περιόδου μουσικὰ σημάδια· αὕτη δὲ πάλιν ἡ περίοδος λήγει εἰς τὸ 1814-ον ἔτος, ὅτε ἐνεφανίσθη ἡ νέα λεγομένη μουσικὴ μέθοδος, ἡ δοῦσα, καθὰ φαίνεται, πέρας οὐκ τρὶν εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν.

Ὁ πῖναξ τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν ἐγχειριδίων τῆς ἐν τῇ δευτέρᾳ περιόδῳ βυζαντινῆς μουσικῆς ἔχει, κατὰ τὰς ἡμετέρας ἄχρι τοῦδε ἐρεῦνας, οὕτω.¹⁾

1. „Βιβλίον Ἀγιοπολίτης, συγκεκριημένον ἐκ τινων μουσικῶν μεθόδων. Ἀγιοπολίτης λέγεται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ περιέχει ἀγίων τινῶν καὶ ἀσκητῶν βίῳ διαλαμπάντων — — — τῇ ἀγίᾳ πόλει τῶν Ἱεροσολύμων συγ — — — παρὰ τε [τοῦ ὁσίου Κοσμᾶ] καὶ τοῦ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Λαμασκηνοῦ, τῶν ποιητῶν“. Κῶδιξ τῆς 14-ης ἑκατ. καὶ οὐχὶ τῆς 12-ης ἢ τῆς 13-ης, ὡς ἐλέγετο πρότερον, εὐρισκόμενος ὑπ' ἀριθ. 360-ὸν ἐν τῇ Bibliothèque Nationale τῶν Παρισίων (ὄρα Omont, Inventaire sommaire, τ. 1, σ. 36—37). Ἀντίγραφον τοῦ κώδικος τούτου, γενόμενον ὑπὸ Θεοδώρου Συψώμου ἔτει 1856-φ ἐν Παρισίοις, εὐρίσκεται ἐν τῇ Δημοσίᾳ Αὐτοκρατ. Βιβλιοθήκῃ τῆς Περουπόλεως ὑπ' ἀριθ. 140 (ὄρα Muralt, Catalogue des manuscrits grecs de la Bibl. Impér. Publique. St. Pétersbourg 1864, σ. 79). Τὸ ὅλον κείμενον τοῦ Ἀγιοπολίτου δὲν ἐξετυπώθη εἰσέτι· μεγάλα ὅμως αὐτοῦ τεμάχη, ἀφορῶντα ἰδίᾳ πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἑλλήνων μουσικὴν, ἐξέδωκε μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως ὁ Vincent (Notices et extraits des manuscrits de la bibl. du roi. Paris 1847, τ. 16, μέρος 2-ον, σ. 259—272) καὶ ἕτερα μικρὰ τεμάχη Ἰωάννης ὁ Τζέτζης (Über die altgriechische Musik in der griechischen Kirche. München 1874, σ. 17, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 67, 68, 72, 76, 77).

2. „Περὶ ἀρμονικῆς ἡτουν μουσικῆς, ἣν ὁ σοφώτατός τε καὶ λογιώτατος Γεώργιος ὁ Παχυμέρης, ἐκ πολλῶν παλαιῶν τε καὶ νέων διδα-

1) Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου ἐξηρέθησαν καὶ οἱ συγγραφεῖς, οἱ γράψαντες ἀποκλειστικῶς περὶ τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων μουσικῆς.

σκάλων ἐν ἀκριβείᾳ πολλῇ ἐκλεξάμενος, συνετάξατο κάλλιστα, τοῖς τὰ μουσικὰ ἐξασκοῦσιν ὄντως χαριζόμενος“. Ἐξεδόθη μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ Vincent (Notices et extraits, τ. 16, σ. 384—553).

3. Μανουὴλ Βρυεννίου ἀρμονικῶν βιβλία τρία, ἐκδοθέντα ὑπὸ Ἰωάννου Wallis (Opera mathematica. Oxonii 1699, τ. 3, σ. 359—508). Περὶ τῶν ἀρμονικῶν τούτων βιβλίων ἔγραψεν ὁ W. Christ, Über die Harmonik des Manuel Bryennius und das System der byzantinischen Musik (Sitzungsberichte der kgl. bayer. Akad. der Wissenschaften zu München. Jahrgang 1870. Bd. II, σ. 241—270).

4. „Ἐπιστάσῃ μερικαὶ εἰς τινὰ τῆς ἀριθμητικῆς, σαφηνείας δεόμενα· εἰς τὸ ἄλλ' ὅτι καὶ αἱ μουσικαὶ συμφωνίαι διὰ τεσσάρων, διὰ πέντε, κατὰ ἀριθμὸν εἰσιν ὠνομασμέναι· συνετέθησαν δὲ παρὰ τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων καὶ διακόνου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Πεδισίμου“. Ἐξεδόθησαν μετὰ γαλλικῆς ἐρμηνείας ὑπὸ τοῦ Vincent (Notices et extraits, σ. 289—315).

5. „Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Λαμασκηνοῦ ἐρωταποκρίσεις τῆς παπαδικῆς τέχνης περὶ τῶν σημαδίων, τῶν τόνων καὶ φωνῶν καὶ πνευμάτων καὶ κρατημάτων καὶ παραλλαγῶν καὶ ὅσα ἐν τῇ παπαδικῇ τέχνῃ διαλαμβάνουσιν“. Ἀρχ. „Ἐγὼ μὲν, ὦ παιδίον ἐμοὶ ποθεινότατον, ἠρξάμην“ κτλ. Ψευδεπίγραφον κείμενον, τύποις ἀνέκδοτον, οὗτινος γινώσκω ἔξ μόνον ἀντίγραφα. Κῶδιξ 461-ος τῆς μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου (Λάμπρου κατάλογος, ἀριθ. 3534). Κῶδ. 965-ος τῆς Ἀθηνῆσιν Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης (Σακελίωτος κατάλ. σ. 174). Κῶδ. 322-ος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχικῆς συλλογῆς (Α. Π.-Κ, Ἱεροσολ. βιβλιοθήκη, τ. 1, σ. 376). Κῶδιξ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ζωγράφου (Πορφ. Οὐσπένσκη Второе путешествие по Св. горѣ Аѳонской. Москва 1880, σ. 162). Κῶδιξ Πορφυρίου Οὐσπένσκη (Первое путешествие въ Аѳонскіе монастыри и скиты. Часть II. Приложенія. Москва 1881, σ. 86). Κῶδιξ 38-ος τῆς συλλογῆς Selden ἐν τῇ Βοδλεϊανῇ βιβλιοθήκῃ (ὄρα O. Coxe, Catalogi eod. mss. Bibliothecae Bodleianae, τ. 1, σ. 602).

6. „Ἐρμηνεία τῶν ἐν τῇ ψαλτικῇ σημαδίων καὶ ἐτέρων πολλῶν χρησίμων καὶ τῆς τούτων ἐτυμολογίας· τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Λαμασκηνοῦ, καὶ τοῦ γλυκντάτου κὺρ Ἐμμανουὴλ τοῦ Χρυσάφου, καὶ τοῦ Ξένου τοῦ Κορώνη, καὶ Γαβριὴλ ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἀρχιάλου“. Τύποις ἀνέκδοτος. Κῶδ. 461-ος τῆς μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου.

7. „Περὶ τῶν ἐν τῇ ψαλτικῇ τέχνῃ σημαδίων καὶ ἐτέρων χρησίμων καὶ τῆς τούτων ἐτυμολογίας. Γαβριὴλ ἱερομονάχου“. Ἀρχ. „Περὶ τῆς προκειμένης ἡμῖν ὑποθέσεως“ κτλ. Κῶδ. 260-ος τῆς μονῆς Λειμῶνος, ἔτους 1676-ου (ὄρα τὴν ἡμετέραν Μαυρογορδ. Βιβλιοθήκην, τ. 1, σ. 121). Κῶδιξ ἕτερος ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ζωγράφου (Π. Οὐσπένσκη Второе путешествие по Св. горѣ Аѳонской, σ. 163)· ἐν τούτῳ δὲ τῷ κώδικι τὸ

πόνημα τοῦ Γαβριὴλ εἶναι ἐπιγεγραμμένον οὕτω· „Περὶ τῶν ἐν τῇ ψαλτικῇ σημαδίων καὶ ἐτέρων χρησίμων καὶ τῆς τούτων ἐτοιμολογίας κὺρ Γαβριὴλ ἱερομονάχου, ἣτις συνεγράφη ἐν τῇ ἔξορᾳ, ἐν τῇ πόλει Ῥώμῃ τῇ μεγάλῃ“. Ἐν τῷ κώδικι τοῦ Πορφυρίου (Первое путешествие в Афонские монастыри и скиты. Часть II. Приложения, σ. 87) ἡ ἐπιγραφή ἔχει οὕτω· „Τοῦ σοφωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυροῦ Γαβριὴλ ἐξήγησις πάννυ ἀφέλιμος περὶ τοῦ τί ἐστὶ ψαλτικὴ καὶ περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῶν σημαδίων ταύτης καὶ ἐτέρων πολλῶν χρησίμων καὶ ἀναγκαίων“. Ἐτερον ἀντίγραφον μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς εὐρίσκεται ἐν τῷ 332-ῳ κώδικι τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχικῆς συλλογῆς (ὄρα τὴν ἡμετέραν Ἱεροσολυμ. Βιβλιοθήκην, τ. 1, σ. 376). Ἐτερον ἀντίγραφον ὑπάρχει ἐν τῷ 47-ῳ κώδικι τοῦ ἐν Κ/πόλει Ἑλλην. Φιλολογικοῦ Συλλόγου, φύλ. 67—77, ἔνθα ἡ ἐπιγραφή ἔχει οὕτω· „Περὶ τῶν τῆς ψαλτικῆς σημαδεῖων καὶ ἐτέρων χρησίμων καὶ τῆς τούτων ἐτυμολογίας. Γαβριὴλ ἱερομονάχου“.

8. „Μανουὴλ τοῦ λαμπαδαρίου καὶ Χρυσάφου περὶ τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ ψαλτικῇ τέχνῃ καὶ ὧν φρονοῦσι κακῶς τινες περὶ αὐτῶν“. Ἀρχ. „Ἐμοὶ μὲν πολλάκις κατὰ νοῦν ἐπῆλθε“ κτλ. Κώδιξ 332-ος τῆς πατριαρχικῆς ἐν Ἱεροσολύμοις συλλογῆς, φύλ. 96—118. Κώδ. 239-ος τῆς ἐν Πετροπόλει Δημοσ. Αὐτοκρατ. Βιβλιοθήκης (ὄρα Отчет Имп. Публ. Библ. за 1883 г., σ. 93), ἔνθα ἡ ἐπιγραφή ἔχει οὕτως· „Ἐρμηνεία κὺρ Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου περὶ τοῦ τί ἐστὶ φθορὰ καὶ διατί τίθεται, καὶ εἰς ποῖον ἦχον καταλήγει μία ἐκάστη τῶν φθορῶν“. Κάλλιστον ἀντίγραφον ἐκ φύλλων 24 εὐρίσκεται παρ' ἐμοί, ὅπερ ἔχει τὸ ἐπόμενον σημείωμα· „† Ἐν ἔτει ρχνϞ [= 1656] τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἐγράφη τὸ παρὸν χειρὶ Παρθενίου ἱερομονάχου. Τοῦ ἐν πνευματικοῖς κυροῦ Ματθαίου“. Ἐτερον ἀντίγραφον ὑπῆρχε ποτε ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Escorial, οὗτινος ἡ τύχη μᾶς εἶναι ἄγνωστος (ὄρα É. Miller, Catalogue des Mss grecs de l'Escorial, σ. 519). Ἐτερον ἀντίγραφον ὑπάρχει νῦν ἐν τῷ 38-ῳ κώδικι τῆς συλλογῆς Selden (Coxe, Catalogi cod. mss. Bibl. Bodleianae, τ. 1, σ. 602), ἔνθα ἡ ἐπιγραφή ἔχει οὕτως· „Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῶν ἐρωτημάτων τῆς μουσικῆς τέχνης Μανουὴλ λαμπαδαρίου Χρυσάφου“. Τοιαύτη ἐπιγραφή ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ Cod. gr. Clark. 36 (ὄρα Io. Tzetzes, Über die altgriechische Musik, σ. 18). Ἀνωτέρως ἐν τῷ 461-ῳ κώδικι τοῦ Κουτλουμουσίου, φ. 135 κέ. Τὸ ὅλον πόνημα τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφου δὲν εἶναι ἐκδεδομένον, ἀλλὰ μόνον τεμάχῃ αὐτοῦ προεξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Τζέτζου, καταχωρισθέντα ἐνθ. ἀνωτ. (σ. 75, 122, 123, 124, 125, 126), καὶ ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη (Первое путешествие в Афонские монастыри и скиты. Часть II. Приложения, σ. 90), ἴσως δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου, οὗτινος τὸ Μεγα Θεωρητικὸν δὲν ὑπάρχει νῦν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ μου. Σημειωτέον ἐτι, ὅτι ἐν τῷ 104-ῳ κώδικι τῆς μονῆς Λειμῶνος ὑπάρχει ἀτελὲς ἀντίγρα-

φον τοῦ πονήματος τοῦ Χρυσάφου, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν λέξεων· „Φθορά ἐστὶ τὸ παρ' ἐλπίδα φθείρειν“ κτλ. Ὅρα τὴν ἡμετέραν Μαυρογορδ. Βιβλιοθήκην, τ. 1, σ. 85.

9. „Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀρίφ τῶν σημαδίων τῆς ψαλτικῆς τέχνης, τῶν τε ἀνιδόντων καὶ κατιόντων, σωμάτων τε καὶ πνευμάτων καὶ πάσης χειρονομίας καὶ ἀκολουθίας, συντεθειμένης εἰς αὐτὴν παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς ἀναδειχθέντων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων“. Τὸ κείμενον τοῦτο εὗρίσκεται σχεδὸν ἐν ἐκάστη παλαιᾷ χειρογράφῳ Παπαδικῇ, καὶ οὕτως ἔχομεν ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἰδίαις ἐλληνικαῖς βιβλιοθήκαις ἀπειράριθμα ἀντίγραφα· ἐν τούτων ἔχω καὶ ἐγὼ αὐτός. Σημειωτέα ἐνταῦθα προχείρως ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν ἀντιγράφων. Κῶδ. Ἀθην. 893-ος καὶ ἐξῆς. Κῶδιξ Ν. Κατραμῆ. Κῶδ. 16 Collegii Lincolniensis. Κώδικες Σμυρναῖκοι Γ-26, Γ-10 καὶ Γ-13 (ᾧρα τὸν ἡμέτερον κατάλογον σ. 55, 56, 58). Κῶδ. 447-ος τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου (Λάμπρου ἀριθ. 3520, σ. 316). Κώδικες τῆς μονῆς Λειμῶνος, ἀριθ. 238, 245, 251, 260. Κῶδ. Ottobon. 317-ος (καταλ. σ. 168). Κῶδ. 49-ος τοῦ ἐν Κ/πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Κῶδιξ ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ἀδριανουπόλεως. Κώδικες Πετροπόλεως 130, 132 (Muralt, Catalogue, σ. 73, 37). Ἀτελέστατοι καὶ ἀκατάληπτοι ἐκδόσεις: B. Gerbert, De cantu, τ. 2, tab. VIII. Ν. Κατραμῆ, Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου, σ. 165—166. W. Christ ἐν τοῖς Sitzungsberichte der k. Akad. d. Wissensch. zu München. Jahrg. 1870. Bd. II, σ. 267—269. Πληρεστάτη ἔκδοσις, κατὰ τὸ ἐν Ἀδριανουπόλει ἀντίγραφον, ἐγένετο ὑπὸ Μ. Παρανίκα. Ὁ ἐν Κ/πόλει Ἑλλήν. Φιλολογ. Σύλλογος, τ. 21, σ. 165 κέ.

10. „Ἀρχὴ τῶν σημαδίων τῆς παπαδικῆς τέχνης“ ἐν τῷ 885-φ κώδικι τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης. Σακκελίωτος κατάλογος σ. 160.

11. „Σημαδία τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης“ ἐν τῷ 3510-φ Ἀθωνικῷ κώδικι. Λάμπρου κατάλογος σ. 316.

12. „Ἀκρίβεια κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν τῆς παπαδικῆς τέχνης“ ἐν τῷ 965-φ κώδικι τῆς Ἀθήνησιν Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης (Σακκελ. κατάλ. σ. 174). Κῶδ. 322-ος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχ. συλλογῆς (Ἱεροσολ. Βιβλιοθ. 1, σ. 376), ἔνθα ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτως· „Ἀκρίβεια κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν τῶν τόνων τῆς παπαδικῆς τέχνης“. Ἀρχ. „Ἡρώτησέ τις τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ“ κτλ. Ἔτερον ἀντίγραφον τοῦ αὐτοῦ, καθὰ φαίνεται, κειμένου ἐπιγράφεται οὕτως· „Ἀκρίβεια καὶ διδασκαλία τῆς μουσικῆς τέχνης κατ' ἐρωταπόκρισιν, τῶν τόνων καὶ σημαδίων καὶ φωνῶν τῆς παπαδικῆς τέχνης“. Κῶδ. Ἀθην. 968-ος. Σακκελ. κατάλογος σ. 174. Ἔτερον ἀντίγραφον ἐν τῷ 461-φ κώδικι τοῦ Κουτλουμουσίου, ἔνθα ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτως· „Ἀκρίβεια κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν τῶν τόνων τῆς παπαδικῆς τέχνης, ὑπερθαύμαστος“.

13. „*Ἀρχὴ τῶν σημαδίων τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης, καὶ ἄρχεται ἴσον ἄφωνον, οὐχὶ δὲ τελείως ἄφωνον· φωνεῖται μὲν, οὐ μετρεῖται δὲ· χωρὶς γὰρ τοῦ ἴσου κατορθοῦται*“ κτλ. Κῶδ. 240-ὅς τῆς μονῆς *Λειμῶνος*, φύλλ. 6 κέ.

14. „*Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀρίῳ τῆς μουσικῆς τέχνης, τῆς κοινῆς παραδόσεως καὶ τεχνολογίας, τῆς περιεχούσης κατὰ ἀκρίβειαν πᾶσαν τέχνην καὶ ἐνέργειαν τῶν φωνῶν ἐν συντόμῳ τρόπῳ· συνετέθη δὲ παρ’ ἐμοῦ Ἀποστόλου τοῦ πίκλην Κῶνσταντῆ ἐκ νήσου Χίου, τοῦ ἰδίου γραφέως, ἐν ἔτει σωτηρίῳ μω’.*“ Κῶδ. Ἀθωνικὸς 3523-ος. Λάμπρον κατὰ λ. σ. 317.

15. *Παχωμίου Ρουσάνου, συγγραφέως τῆς 16-ης ἑκατ., „ἐρμηνεία σύντομος εἰς τὴν καθ’ ἡμᾶς μουσικὴν“, ἐν ᾗ περὶ παραλλαγῆς, φθορᾶς καὶ νευανῶ. Ἐκ κώδ. τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ἐξεδόθη ὑπὸ Παναγιώτου Γριτζάνη. Νέα Ἡμέρα 1893, ἀριθ. 973 (1961). Τεμάχιον τῆς ἐρμηνείας ταύτης ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν „Ἐρμηνεία Παχωμίου ἱερομονάχου περὶ φθορῶν“ εὐρίσκεται ἐν τῷ 322-ῳ κώδ. τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχ. συλλογῆς.*

16. *Ἀνώνυμος „ἐρμηνεία τῶν φθορῶν, ὅπου εἶναι εἰς τοὺς οἴκους καὶ εἰς ταῖς δοχαῖς, καὶ ἄλλα τινά.*“ Κῶδ. 322-ος τῆς ἐν Ἱεροσολ. πατριαρχ. συλλογῆς.

17. „*Τῶν σημαδίων ἐρμηνεία, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ σοφωτάτου κῡρ Μιχαὴλ τοῦ Βλεμύδου.*“ Κῶδιξ τοῦ 1365-ου ἔτους ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σινᾶ. Τῆς ἐρμηνείας ταύτης μέρος ἐξέδωκεν ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκις. Ἐν τῇ ἐκδόσει ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτως· „*Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῶν σημαδίων ἐρμηνευομένων· ποιηθὲν*“ κτλ. Первое путешествие въ Аѳонскіе монастыри и скиты. Часть II. приложения, σ. 86, 87—89 καὶ 113—114.

18. „*Προπαίδεια τῆς μουσικῆς*“ ἐν τῷ 461-ῳ κώδ. τοῦ Κουτλουμουσίου.

19. „*Ὡς ἐν συντόμῳ καὶ ἄλλῃ μερικῇ ἐρμηνεία τῶν φθορῶν.*“ Κῶδ. 461-ος τοῦ Κουτλουμουσίου.

20. „*Εἰσαγωγὴ μουσικῆς κατ’ ἐρωταπόκρισιν εἰς ῥαοτέραν κατὰ ληψιν τῶν μαθητιῶντων, ἧς ὁ λόγος περὶ τῶν ἀνιουσῶν ἢ κατιουσῶν φωνῶν, σωμάτων τε καὶ πνευμάτων, ἢ καθ’ ἑαυτὰ καὶ ἢ πρὸς ἄλληλα ἐν τε συντάξει καὶ συνθέσει, καὶ περὶ τῶν κοινῶν λεγομένων σημαδίων κατ’ ἐτυμολογίαν, ἧχων τε καὶ φθορῶν καὶ τινων ἄλλων παρεπομένων αὐτοῖς· ποιηθεῖσα παρ’ ἐμοῦ Κυρίλλου ἀρχ(ιερέως) Τίνου [= Τήνου] τοῦ Μαρμαρινοῦ.*“ Κῶδιξ τῆς 18-ης ἑκατ. ὑπ’ ἀριθ. 250-ὸν ἐν τῇ μονῇ *Λειμῶνος*. Ὅρα τὴν ἡμετέραν Μαυρογορδάτειον Βιβλιοθήκην, τ. 1, σ. 118.

21. „*Σημάδια ψαλλόμενα κατ’ ἥχον μετὰ πάσης χειρονομίας καὶ συνθέσεως, ποιηθέντα παρὰ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κουκουξέλη καὶ ματστορος.*“ Κῶδ. 624-ος τῆς ἐν Ἱεροσολ. πατριαρχ. συλλογῆς. Ἱεροσολ.

Βιβλιοθ. τ. 1, σ. 488. Παρὰ τῷ Φαβρικίῳ-Harles, Bibl. graeca, τ. 3, σ. 653, σημειοῦται κῶδιξ, ἐν ᾧ εὐρίσκεται ἐπιγραφὴ τοιαύτη· „Τοῦ μαῖστορος κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη τέχνη ψαλτικὴ καὶ σημάδια ψαλτικὰ μετὰ πάσης χειρονομίας καὶ συνθέσεως“. Καὶ πάλιν ἐν τῷ 247-ῳ κώδικι τῆς μονῆς Λειμῶνος ὑπάρχει ἐπιγραφὴ τοιαύτη· „Μέθοδος ἀρίστη τοῦ στιχηραρίου· πάντα τὰ σημάδια τῆς ψαλτικῆς, συντεθέντα παρὰ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη· ἐμελουργήθησαν πάνυ ἐντέχνως παρ' αὐτοῦ“. Ὅρα Μαυρογορδ. Βιβλιοθ. τ. 1, σ. 116. Ἐτερον ἀντίγραφον βιενναῖον ἐδήλωσεν ὁ W. Christ, Sitzungsberichte 1870, τ. 2, σ. 269—270. Ἐν τῷ ἡμετέρῳ κώδικι ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτω· „Σημάδια ὀκτάηχος (γρ. ὀκτάηχα), συντεθέντα παρὰ κυρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ μαῖστορος“.

22. „Μέθοδος ὠφέλιμος εἰς μαθητὰς καὶ περὶ τῶν σηματοφώνων· ποίημα κυρ Θεοδούλου“. Κῶδ. 243-ος τῆς μονῆς Λειμῶνος, φύλλ. 140.

23. „Ἐτέρω μεθόδῳ τοῦ αὐτοῦ“. Αὐτόθι, φύλλ. 144.

24. „Σαφισμὸς τῶν φωνῶν εἰς μαθητὰς κυρ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Πλουσιαδηνοῦ“. Κῶδ. 243-ος τῆς μονῆς Λειμῶνος, φύλλ. 139 (Μαυρογορδ. Βιβλιοθ. τ. 1, σ. 116). Κῶδ. 255-ος τῆς αὐτῆς μονῆς (Μαυρογορδ. Βιβλιοθ. τ. 1, σ. 119). Κῶδ. 139-ος ἐν Πετροπόλει (Muralt σ. 79).

25. „Διδασκαλικὴ καὶ δύσκολος μέθοδος τοῦ στιχηραρίου, πονηθεῖσα τῷ Κορώνῃ“. Κῶδιξ σιναιτικὸς. Πορφ. Οὐσπένσκη, Первое путешествие. Часть II. Прпложение, σ. 75.

26. „Ἐρωταπόκρισις (περὶ) τῶν φωνῶν“. Κῶδ. Πετροπόλεως 239-ος. Отчетъ Импер. Публ. Библ. за 1883 г., σ. 93.

27. „Μέθοδος πάνυ ὠφέλιμος τοῦ στιχηραρίου“. Κῶδ. 461-ος τῆς μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου. Κῶδ. 447-ος τῆς αὐτῆς μονῆς.

28. „Ἐρωταπόκρισις περὶ τοῦ τί ἐστὶν ἡ χειρονομία“.¹⁾ Κῶδ. Πετροπόλεως 239-ος (Отчетъ Импер. Публ. Библ. за 1883 г., σ. 92—93). Τὸ αὐτὸ κείμενον ἀνεπύργωτον ἐν τῷ 335-ῳ Ἀθηναϊκῷ κώδικι (Σακκελίωνος κατάλογος, σ. 169). Κῶδιξ ἕτερος, εὑρεθεὶς ἐν τῇ Νέᾳ Ἐφέσῳ, ἐν τῇ πατρικῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἰεσίου Γ. Λάτρη, ὅστις καὶ κατεχώρισε τὸ κείμενον αὐτοῦ ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ „Σωτήρι“, 1882, τ. 5, σ. 348—352.

29. „Ἡ σοφωτάτη παραλλαγὴ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Πλουσιαδηνοῦ“. Ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐξεδόθη ἀπεικονισθεῖσα ὑπὸ Μ. Παρανίκα (Ἑλλην. Φιλολογ. Σύλλογος, τ. 21, σ. 175). Ἡ ἀπεικόνισις τῆς παραλλαγῆς ταύτης ἔχει ἄλλως ἐν τῷ παρ' ἐμοὶ ἀντιγραφῷ τῆς Παπαδικῆς.

1) Κατὰ τὸν κώδικα τοῦ Λάτρη τὸ κείμενον τοῦτο πραγματεύεται οὐ μόνον περὶ χειρονομίας, ἀλλὰ καὶ περὶ πνευμάτων, ἤχων, φωνῶν, τόνων, κεντήματος, πλαγίων ἤχων καὶ περὶ τοῦ τί ἐστὶν Ἀγιοπολίτης.

30. Ἰωάννου Κουκουξέλη τροχὸς τῶν ὀκτῶ ἤχων. Ἑλλην. Φιλολογ. Σύλλογος, τ. 21, σ. 176. Εἰκὼν τοῦ τροχοῦ πληρεστέρα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Παπαδικῇ.

31. „Ερμηνεία τῆς παραλλαγῆς τοῦ τροχοῦ τοῦ Κουκουξέλη καὶ περὶ διπλοφωνίας“. Κῶδ. Clark. 36 (ὅρα Τζέτζην ἐν τῷ Über die altgr. Musik, σ. 18 καὶ 107). Κῶδ. 239-ος ἐν Πετροπόλει. Ответъ за 1883 г., σ. 87. Πορφ. Οὐσπένσκη Первое Путешествіе. Часть II. Приложения, σ. 87.

32. Ἀδήλου „παραλλαγή“. Ἑλλην. Φιλολογ. Σύλλογος, τ. 21, σ. 173.

33. „Ἐτέρα μέθοδος τῆς παραλλαγῆς“. Αὐτόθι, σ. 174.

34. „Ἐπωφελὴς μέθοδος ἡ τοῦ Κορώνη | κρατημάτων φέρουσα χειρονομίαν“. Κῶδ. 461-ος τοῦ Κουτλουμουσίου. Ἡ ἔμμετρος αὕτη ἐπιγραφή ἔχει πλήρως οὕτω, κατὰ τὸν 447-ον κώδικα τοῦ Κουτλουμουσίου· „Ἐπωφελὴς μέθοδος ἡ τοῦ Κορώνη | κρατημάτων φέρουσα χειρονομίας | εἰς ἣν τερπνὸν τοῦ πλαγίου δευτέρου | καὶ νεανῶ δέματος ἡκριβωμένου· | ἥδιστον γὰρ ἐστὶ τοῦ νανῶ τὸ μέλος, | ὥς ἡ τέχνη δείκνυσιν τῆς μελουργίας· | τὰ γὰρ ἄλλα δέματα τῶν ὀκτῶ ἤχων | τοῦ πρώτου ἣν καὶ καθεξῆς τῶν ἄλλων | δένουσιν καὶ λύουσιν ἐντέχνως πᾶν, | τὴν μεταβολὴν ὥς ἐν βραχεὶ δείκνυντες· | τὸ δὲ νανῶ ἐκτεταμένον μέλος ὑπὲρ τῶν ὀκτῶ“. Λάμπρου καιάλογος, σ. 316—317. Τοὺς στίχους τούτους, κατὰ τὸν Κυριακὸν Φιλοξένην, ἐποίησεν Ἰωάννης ὁ Κλαδᾶς. Ὅρα Θεωρητικὸν στοιχειῶδες τῆς μουσικῆς. Ἐν Κ/πόλει 1859, σ. 145. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὁ 4-ος στίχος ἔχει οὕτω· „καὶ τοῦ νεανῶ δέματος ἡκριβωμένου“· ὁ κατόπιν οὕτως· „ἥδιστον καὶ γὰρ τοῦ νεανῶ τὸ μέλος“· ὁ δὲ 11-ος οὕτω· „τὸ δὲ νεανῶ ἐκτ. μέλος“. Ὅτι δὲ οἱ στίχοι οὗτοι ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Κλαδᾶ, βεβαιούμεθα τοῦτο καὶ ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν Παπαδικῆς, ἐν ᾗ ἡ ἐπιγραφή ἔχει οὕτω (φύλλ. 18^b). „Στίχοι ποιηθέντες παρὰ κυρίου Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ“. Ἡ μέθοδος τοῦ Κορώνη ἐν τῇ Παπαδικῇ ταύτῃ κατέχει τρία φύλλα.

35. „Ἐτέρα μέθοδος πᾶν ὠφέλιμος τοῦ αὐτοῦ“ Κορώνη. Κῶδ. 461-ος τοῦ Κουτλουμουσίου, φύλλ. 34—39.

36. „Μέθοδος τῆς διπλοφωνίας“. Αὐτόθι, φύλλ. 39^b.

37. „Ἐτέρα μέθοδος τῆς καλλιφωνίας“. Αὐτόθι, φύλλ. 51^a—54^b.

38. „Μέθοδος τῆς μετροφωνίας, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ“. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Παπαδικῇ, φύλλ. 7^a.

39. „Νουθεσία πρὸς τοὺς μαθητὰς (μετὰ παρασημάνσεως) κυρίου Χρυσάφου τοῦ Νέου“. Τὸ κείμενον αὐτῆς ἔχει οὕτως· „Ὁ θέλων μουσικὴν μαθεῖν καὶ θέλων ἐπαινεῖσθαι | θέλει πολλὰς ὑπομονάς, θέλει πολλὰς ἡμέρας, | τιμὴν πρὸς τὸν διδάσκαλον, δουκάτα εἰς τὰς χεῖρας· | τότε νὰ μάθῃ ὁ μαθητὴς καὶ τέλειος νὰ γένη“. Εὐκαιρον νὰ σημειωθῇ

ἐνταῦθα, ὅτι πρὸς ἐκμάθησιν τῶν πρώτων μαθημάτων τῆς ψαλτικῆς ἐν τῇ 14-ῃ ἐκατ. ἤρουν τριάκοντα δυνάτα· μανθάνομεν δὲ τοῦτο ἐκ σημειώματος ἀνωρύμου τοῦ 1390-οῦ ἔτους, ὅπερ ἔχει κατὰ λέξιν οὕτως· „Ἐνθυμοῦ Δημήτριε Σχολάργη· ὅτι ὁπόταν ἐπείγες εἰς τὸ σχολοῦν ἔδωκας καταρχὰς τὸν διδάσκαλον ἔξ δυνάτα· πληρωμένων δὲ τῶν στιχηρῶν πάλιν ἔδωκας αὐτῷ ἕτερα ἔξ· πάλιν δὲ ἀρχομένου σου μανθάνειν τὸν Λατρινὸν πολυέλεον ἔδωκας πάλιν αὐτῷ ἕτερα ἔξ· ἀρχομένου δὲ τοῦ Κουκουμᾶ πάλιν ἕτερα ἔξ· αἰτήσας δὲ πάλιν δυνάτα εἰς τὸ μανθάνειν σοι τοὺς τετάρτους ἔδωκας αὐτῷ πάλιν ἕτερα ἔξ· ὡς ὧσιν ἅπαντα ἅπερ δέδωκας αὐτῷ δυνάτα λ΄· ἐνθυμοῦ δὲ ταῦτα ἀσφαλῶς“. *Studi italiani di filologia classica*. Firenze 1894, τ. 2, σ. 475.

40. „Μέθοδος τῆς μετροφωνίας κυρίου Γρηγορίου ἱερομονάχου Μπούνη τοῦ Ἀλυάτου· ἡχος πλάγιος δ΄“. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Παπαδικῇ, φύλλ. 8^b.

41. „Ἐτέρα τῆς καλοφωνίας τε καὶ συνθέσεως ὠφελιμώτατος· τοῦ αὐτοῦ ἡχος α΄· Ὅλαις ἀρχαῖς“. Αὐτόθι, φύλλ. 9^a.

42. „Ἐτερον ὅμοιον τοῦ αὐτοῦ“. Αὐτόθι, φύλλ. 9^b—10^b.

43. „Ἐτέρα τῶν νενανισμάτων τε καὶ τερευτισμάτων· τοῦ Κορώνη· ἡχος πλάγιος α΄“. Αὐτόθι, φύλλ. 10^b—12^b.

44. „Μέθοδος τῆς μετροφωνίας· ἐποιήθη παρὰ τοῦ Καμπάνη“. Αὐτόθι, φύλλ. 13^b.

45. „Πρὸς τοὺς μαθητάς· Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Πλουσιαδηνοῦ“. Αὐτόθι, φύλλ. 13^b. Κείμενον τετονισμένον, ψαλτικῶς ἀπαγγελλόμενον, οὗ αἱ λέξεις ἔχουσιν οὕτως· „Ἐνταῦθα ἀρχόμεθα διδάξαι ὑμᾶς, ὦ μαθηταί, τὴν παπαδικὴν τέχνην καὶ ἐπιστήμην, ἣτις καὶ μουσικὴ λέγεται. Ακουέτω τοίνυν νουνεχῶς πᾶς ὅστις βούλεται μαθεῖν ἀκριβῶς ἀνάβασιν καὶ κατάβασιν πᾶσαν τῆς τέχνης“.

46. „Ἐτέρα τοῦ αὐτοῦ πᾶν ὠφέλιμος· πλάγιος α΄“. Αὐτόθι, φύλλ. 14^a—15^b. Αἱ λέξεις αὐτῆς, ψαλτικῶς ἀπαγγελλόμεναι, ἔχουσιν οὕτω· „Μία καὶ μία καὶ ἄλλως μία καὶ μία καὶ μία ἰσότης μετὰ μιᾶς· οὕτω καὶ ἄλλως μία κούφισμα· μία καὶ μία ἄλλη καὶ τοῦ καὶ τοῦ ἱ· καὶ πάλιν μία μετὰ μιᾶς καὶ οὕτω μετὰ μιᾶς εὐρίσκεις πρῶτον τὸν καλούμενον ἀνανές· καὶ κατερχόμενος αὐτῆς εὐρίσκεις πλάγιον τετάρτου. Οὕτω καὶ δύο δύο καὶ ἄλλως δύο· οὕτω βλέπε τὰς δύο τῆς ἀπορροῆς φωνάς, δύο· ὅρα τὰς δύο, εἰ θέλεις μαθεῖν, πῶς τίθενται δύο καὶ δύο δύο ὁμοῦ· καὶ ἄλλως οὕτως μετὰ δύο ὁμοῦ ἐνωμένας· οὕτω καὶ ἄλλως δύο· καὶ ἀνερχόμενος ταύτας τὰς δύο ἀνευρίσκεις δεύτερον καλούμενον νεανές, νεανές· καὶ κατερχόμενος πάλιν αὐτάς, πάλιν εὐρίσκεις πλάγιον τετάρτου· ἀναβὰς δὲ τρεῖς ἀπὸ τὸν πλάγιον τετάρτου τρίτον εὐρίσκεις παρευθὺς ἐν ταύταις ταῖς τρισὶ φωναῖς· ἀεὶ τρίτος εὐρίσκεται· οὕτω μετὰ τρεῖς οὕτω τρεῖς καὶ τρεῖς· καὶ ἄλλως τρεῖς τρεῖς καὶ οὕτω τρεῖς

καὶ οὕτω τρεῖς καὶ τρεῖς· οὕτω καὶ ἄλλως τρεῖς τρεῖς τρεῖς· οὕτω τρεῖς τρεῖς τρεῖς τρεῖς τρεῖς τρεῖς τρεῖς τρεῖς τρεῖς φωνάς. Ἐνταῦθα πρόσσχες τὰς τρεῖς φωνάς, πῶς διαφόρως τίθεμεν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως· καὶ οὕτω καὶ ἄλλως οὕτω τρεῖς, καὶ οὕτω γίνεται ψηφιστοκατάβασμα, καὶ οὕτως ἡνωμένως τρεῖς. Καὶ πρόσσχες δὲ τρεῖς καὶ τρεῖς, καὶ οὕτω τρεῖς ψηφιστὸν μετὰ τῆς διπλῆς τρεῖς τρεῖς· καὶ οὕτω μετὰ τρεῖς ἀπὸ τοῦ πλαγίου τετάρτου τρίτον ἦχον ποιεῖς· τέσσαρες καὶ τέσσαρες τέσσαρες καὶ οὕτω τέσσαρες ἄγρια, ὅστις ἐστὶν τέταρτος ἦχος, ἦχος καθαρὸς· μετὰ τέσσαρας καὶ τέσσαρας καὶ τέσσαρας τέσσαρας τέσσαρας, καὶ τέσσαρες τέσσαρες καὶ τέσσαρες καὶ τέσσαρες τέσσαρες καὶ τέσσαρες καὶ τέσσαρες· καὶ ἄλλως ναὶ τέσσαρες τέσσαρες καὶ τέσσαρες· οὕτω καὶ ἄλλως οὕτω καὶ μεριστῶς τέσσαρες τέσσαρες, καὶ οὕτω τέσσαρες, καὶ ὧδε τέσσαρες τέσσαρες, καὶ οὐχ οὕτω καὶ ἄλλως τέσσαρες καὶ τέσσαρες τέσσαρες· οὕτως καὶ οὕτω λέγε. Ἐν τούτοις πᾶσι καταλέγεις, ὃ φιλότης, ἡνωμένως καὶ μεριστῶς τοῦ ἦχου, τὸ τοῦ ἦχου τετάρτου. Οὕτως οὖν ἀνάβαινε κατὰβαινε τὸ ὀλίγον καὶ ἀπόστροφον, καὶ οὕτως ἀνάβασις καὶ κατὰβασις καὶ πάλιν ἀνάβασις καὶ κατὰβασις· βλέπε, πῶς δεῖ ἀνέρχεσθαι καὶ κατέρχεσθαι πολυτρόπως καὶ ποικιλοτρόπως ἀνάβασιν καὶ κατὰβασιν· πρόσσχες, πῶς δεῖ σε ἀνέρχεσθαι τὰς ἐπὶ φωνὰς καὶ κατέρχεσθαι· καὶ ἄλλως βλέπε καλῶς, ὃ μαθητά, πῶς δεῖ σε οὕτως ἀνέρχεσθαι καὶ κατέρχεσθαι, ἀνέρχεσθαι καὶ κατέρχεσθαι“.

47. „Ἐτέρα τῶν συνθέσεων τοῦ αὐτοῦ ἔντεχνος καὶ ὀκτάηχος“. Αὐτόθι, φύλλ. 15^b—18^a. Τετονισμένη καὶ αὕτη, ψαλτικῶς ἀπαγγελμένη· αἱ δὲ πρῶται λέξεις αὐτῆς ἔχουσιν οὕτω· „Τὸν πρῶτον λεγόμενον Κουκουμᾶν οὕτως ψάλλε· τὸν δὲ λεγόμενον τετράφωνον οὕτως ἄρχου· ἄρχου αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ πλαγίου αὐτοῦ. Πρόσσχες καλῶς, ὃ μαθητά· ἰδοὺ ἑτέρα. Ἄρχου τὸν πρῶτον ἦχον ἀνε ἀνε ἀνε ἀνεεεε καὶ ἀνεα· πρῶτος ἦχος τετράφωνος. Καὶ ἄλλως μετὰ παραδείγματος· „Ἀγαλλιᾶσθω σήμερον“. Καὶ ἄλλως· „Κατῆλθες ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς, ὃς ἀνατέλλει“. Τῶν κρατημάτων“ κτλ.

48. Ἀδήλου „περὶ τῶν κυρίων ἡχων“. Ἀρχ. „Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἦχος ἐστὶ κύριος“ κτλ. Κῶδ. Λειμ. 139-ος, φύλλ. 18—22.

49. „Ἐρμηνεία περὶ τοῦ τερερὲμ καὶ ἀπόδειξις παρὰ διαφορῶν διδασκάλων, ὅτι καλῶς καὶ εὐλόγως παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις ψάλλεται ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ“. Ἀρχ. „Αὕτη ἡ ἐρμηνεία καὶ πρῶτον μὲν ἐγράφη ἐλληνικῇ τῇ γλώττῃ παρὰ τινος ἀνδρὸς ἐλλογίμου Νικολάου τοῦ καὶ Μαλαξοῦ· μετὰ ταῦτα μετεγλωττίσθη καὶ διεσαφίσθη πλατύτερον εἰς κοινὴν κατάληψιν παρὰ τοῦ ἐν διδασκάλοις ταπεινοῦ Ἐμμανουὴλ τοῦ Δεκάρχου καὶ Κρητός, δι’ αἰτήσεως τοῦ μουσικωτάτου Ἀνδρέου ἱερέως τοῦ Κρητός, τοῦ Μωρατζανάτου, καὶ πρωτοψάλτου Κρήτης, εἰς ἀπολογίαν τῶν ἀφρόνως καὶ ἀμαθῶς λεγόντων τὸν τερερισμὸν εἶναι

χωρίς τινος ἐννοίας. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Μαλαξοῦ. Πρέπει νὰ ἡξεύρωμεν πῶς ὁ τερερισμός, ὁποῦ εἰς τὰς ἱερὰς μελωδίας ψάλλεται“ κτλ. Κωδ. 47-ος (φύλλ. 78 κέ.) τοῦ ἐν Κ/πόλει Ἑλλην. Φιλολογ. Συλλόγου. — Ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι (φύλλ. 79^a—80^a). „Ἐτέρα ἀπόδειξις Ἐμμανουήλου ἱερέως τοῦ Δεκάρχου καὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ταπεινοῦ κήρυκος“. Ἀρχ. „Οὐδένα πρᾶγμα ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία“ κτλ. — Εἶτα πάλιν (φ. 81^a). „Ἐτέρα ἀπόδειξις, αἰτηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐκλαμπροτάτου Ἰακώβου ἡρώος ἐκ τῶν Ἐνετῶν, καὶ ἐδόθη παρὰ Δημητρίου Ταμῖα καὶ πρωτοψάλτου Κρήτης· πόνημα δὲ Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός“. Ἀρχ. „Ἐνας ἐγγνώμων δοῦλος δὲν ἡμπορεῖ“ κτλ. Ὁ περιέχων ἐν αὐτῷ κώδιξ τὰ κείμενα ταῦτα ἔχει ἐν τέλει τὸ σημείωμα τοῦτο· „1721, νοεμβρίῳ 20 — ἐν Σμύρῃ — ἐγράφη παρ’ ἐμοῦ τοῦ Μεθοδίου, ἀνεψιοῦ τοῦ Μεθοδίου“. Καὶ τῶν τριῶν κειμένων ἕτερον κώδικα εἶχε Γεώργιος ὁ Ζαβίρας, ὅστις ἐπραγματεύθη καὶ περὶ τῶν συγγραφῶν αὐτῶν (Νέα Ἑλλάς, ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον, ἐκδοθὲν ὑπὸ Γ. Π. Κρέμου. Ἀθήνησι 1872, σ. 219, 287 καὶ 488). Ἐτερον κώδικα εὑρεν ἐν τῇ Νέᾳ Ἐφῆσῳ, ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πατρὸς του, ὁ μακαρίτης πρεσβύτερος Ἰκέσιος Γ. Λάτσης, ὅστις καὶ ἐξέδωκεν ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ’ ἀνωνύμως (ὡς ὁ κώδιξ εἶχε), τὴν περὶ τοῦ τερερέμ ἐρμηνείαν τοῦ Μαλαξοῦ καὶ τοῦ Δεκάρχου. Ἡ τύχη τῶν δύο τελευταίων ἀντιγράφων εἶναι εἰς ἐμὲ ἄγνωστος. Τὸ ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Λάτσης ἀντίγραφον μετὰ λεπτομεροῦς αὐτοῦ περιγραφῆς κατεχωρίσθη ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ περιοδικῷ βιβλίῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· „Σωτήρ“. 1882, τ. 5, σ. 214—221.

50. „Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως πραγματεία περὶ μουσικῆς“, ἐν ἣ καὶ περὶ τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἡ κυρίως ἐπιγραφή ἔχει οὕτως· „Ἀνδρὶ ὑπερεξοχωτάτῳ, τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ ἐπιφανεστάτῳ τῶν ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ Πετροπόλεως μεγιστάνων κυρίῳ κυρίῳ Συμεὼν Κυρίλλοβιτς Ναρισκίνῳ — — — Εὐγένιος ἱεροδιάκονος ὁ Βούλγαρις, αἰτησάμενῳ ὡς ἐπὶ ἐκδοθησομένῳ περὶ μουσικῆς βιβλίῳ ἐν εἵδει προαφηγήσεως τοῖς ἀναγινώσκουσι σχεδιάσμα“. Συνετάχθη ἔτει 1772-φ. Ἐξεδόθη ὑπὸ Ἰ. Σακκελίωνος. Παρνασσός, τ. 12, σ. 453 κέ. Σωτήρ, τ. 12, σ. 358—381 καὶ τ. 13, σ. 191—192.

51. Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως „ἐπιστολὴ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Νικηφόρῳ, ἐρωτήσαντί με περὶ τοῦ ἐν τῷ τρισαγίῳ ὕμνῳ προεπιφωνήματος πολλάκις Δύναμις“. Ἐξεδόθη ὑπὸ Ἰ. Σακκελίωνος. Παρνασσός, τ. 12. Σωτήρ, τ. 12, σ. 381—382 καὶ τ. 13, σ. 188—191.

Ἐν Πετροπόλει.

Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς.

ΜΑΝΟΥΗΛ ΧΡΥΣΑΦΗΣ

λαμπαδάριος τοῦ βασιλικοῦ κλήρου.

Μανουήλ ὁ Χρυσάφης εἶναι εἰς τῶν ὀλίγων βυζαντινῶν μελουργῶν, τῶν γραψάντων ἐξ ἐπόψεως θεωρητικῆς περὶ τῆς ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει συνήθους ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐπὶ τῆς ἐσχάτης αὐτῆς ἀκμῆς. Μέχρι τοῦδε ἀγνοοῦμεν, ἂν ὁ Μανουήλ οὗτος ἐγραφέ ποτε πλήρες τῆς μουσικῆς ταύτης σύστημα, ἢ τουλάχιστον γενικόν τι περὶ αὐτῆς ἐγχειρίδιον. Ὅ, τι γινώσκωμεν συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι συνέταξε διὰ τινα Γεράσιμον ἱερομόναχον, μαθητὴν αὐτοῦ, πραγματεῖαν ἀπερὶ τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ ψαλτικῇ τέχνῃ καὶ ὧν φρονοῦσι κακῶς τινες περὶ αὐτῶν» περιστρέφεται δὲ αὕτη ἰδίᾳ εἰς τὸ περὶ φθορῶν ζήτημα.

Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη δὲν εἶναι καθωρισμένη. Ἰωάννης ὁ Τζέτζης λέγει ἀπλῶς, ὅτι ἤκμασε περὶ τὸν 15-ον αἰῶνα¹⁾· ὁ Krumbacher ἐθέλει αὐτὸν μουσικὸν συγγραφεὰ μεταξὺ τοῦ 15-ου καὶ τοῦ 16-ου αἰῶνος ἀκμάσαντα²⁾. Χρύσανθος δὲ ὁ Δυρραχίου συγχέει τὸν Μανουήλ Χρυσάφην πρὸς Χρυσάφην τὸν Νέον, ὅστις ἤκμασεν ἐν τῷ 17-ῳ αἰῶνι, ἂν καὶ παραδέχεται Χρυσάφην τινὰ παλαιόν, Μανουήλ ὡσαύτως ὀνομαζόμενον· καὶ ἀποδίδωσι τὸ πόνημα τούτου εἰς τὸν νέον Χρυσάφην³⁾. Ἐντεῦθεν ἡ σύγχυσις αὕτη ἐπανελήφθη ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη⁴⁾ καὶ τελευταῖον ὑπὸ Γεωργίου Παπαδοπούλου⁵⁾.

1) J. Tzetzis, Ueber die altgriechische Musik in der griechischen Kirche, σ. 18.

2) K. Krumbacher, Gesch. der byz. Litteratur², σ. 599.

3) Χρύσανθου Θεωρητικὸν μέγα τῆς μουσικῆς. Ἐν Τεργέστη 1836, σ. XLII. «Μανουήλ ὁ νέος Χρυσάφης ἤκμασε περὶ τὸ ἀρχὴ [1660] ἔτος ἀπὸ Χρ. Ἐμέλισεν Ἀναστασιματάριον, Στιχηράριον, χερουβικά, κοινωνικά καὶ ἕτερα· συνέγραψεν ἐγχειρίδιον περὶ μουσικῆς, ἐξ οὗ φαίνεται πεπαιδευμένος ὁ ἀνὴρ ἱκανῶς καὶ τὴν ψαλμωδίαν καὶ τὴν ἑλλάδα φωνὴν· σώζεται δὲ τὸ ἐγχειρίδιόν του χειρόγραφον».

4) Οὗτος νομίζει ὅτι Μανουήλ ὁ λαμπαδάριος, οὗ μαθητῆς Γεράσιμος ὁ ἱερομόναχος, εἶναι σύγχρονος τοῦ νέου Χρυσάφη. Первое путешествие въ Аѳонскіе монастыри и скиты. Часть II. Приложение къ второму отдѣленію сей части. Москва 1881, σ. 78.

5) Γ. Ἰ. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῶν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἐν Ἀθήναις 1890, σ. 292.

Ὅτι ὑπῆρξαν δύο Χρυσάφαι, δὲν ἀρμόζει νάμφισβητῶμεν, διότι τὰ χειρόγραφα μουσικά βιβλία ἀπὸ τοῦ 17-ου αἰῶνος διακρίνουσι τὸν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ νέου Χρυσάφη· ἐν οἷς δὲ τόποις ἡ διάκρισις αὐτῶν εἶναι ἀσαφής, χρησιμεύει τὸ ἐξῆς κριτήριον, ὅπερ ἐπορίσθην ἐσχάτως ἐκ τῆς αὐτοφει παρατηρήσεως πολλῶν ὁμοῦ χειρογράφων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Εὖρον δηλαδὴ ἐν αὐτοῖς, ὅτι ὁ μὲν παλαιὸς Χρυσάφης εἶχε βαπτιστικὸν ὄνομα τὸ Μανουήλ ἢ Ἐμμανουήλ καὶ ὁφείκειον ἐκκλησιαστικὸν τὸ τοῦ λαμπαδαρίου, ὁ δὲ νέος Χρυσάφης ὠνομάζετο Χρυσάφης ὁ Νέος, ἢ ἀπλῶς Χρυσάφης, λαβὼν τοῦτο τὸ ὄνομα ἐν τῷ βαπτίσματι (ὑπῆρξε δὲ τις ἅγιος Χρυσάφιος, ὅστις ἐορτάζεται τῇ 25-ῃ ὁκτωβρίου)· ἀξίωμα δὲ ἐκκλησιαστικὸν εἶχε τὸ τοῦ πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· θὰ ἔφερε καὶ οὗτος ἀναμφιβόλως οἰκογενειακόν τι ὄνομα· τοιοῦτον ὅμως οὐδὲν τῶν ὑπ' ἐμοῦ παρατηρηθέντων χειρογράφων ἐφάνέρωσεν, ἐκτὸς ἂν ὑπολάβωμεν, ὅτι ὁ ἀπαξ μόνον ἐν τινι μουσικῷ χειρογράφῳ τοῦ 1777-ου ἔτους ἀπαντηθεὶς Χρυσάφης ὁ κύρ Γαζῆς εἶναι αὐτός· οὗτος ὁ νέος Χρυσάφης¹⁾. Ὡστε ἂν ποτε ἐν καταλόγῳ τινὶ χειρογράφων ὠνομάσθῃ Μανουήλ ἢ Ἐμμανουήλ καὶ ὁ νέος Χρυσάφης, τοῦτο προῆλθεν ἀπλῶς ἐξ ἐπιδράσεως τῆς παρὰ τῷ Χρυσάνθῳ εὐρισκομένης συγχύσεως τοῦ παλαιοῦ πρὸς τὸν νέον Χρυσάφην²⁾.

Βιογραφικαὶ εἰδήσεις περὶ τοῦ Μανουήλ Χρυσάφη δὲν ὑπάρχουσι· γινώσκομεν μόνον ἐξ ἐπιγραφῶν μουσικῶν τινων αὐτοῦ συνθέσεων, ὅτι ὑπῆρξε λαμπαδάριος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῶν δύο τελευταίων βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, Ἰωάννου τοῦ 5-ου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ 10-ου. Οὕτως ἐν τῷ 40-ῳ κώδικι τῆς μονῆς Ὑψηλοῦ (18-ου αἰῶνος) ὑπάρχει σύνθεσις τις τοῦ Μανουήλ «ἐκ διορισμοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου»³⁾. Ἐν τῷ 244-ῳ κώδικι τῆς μονῆς Λειμῶνος (16-ου αἰῶνος) ὑπάρχει «Ἐσπερινός· ποίημα τοῦ Χρυσάφη· ἐποιήθη διὰ συζητήσεως τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντινουπόλεως κύρ Κωνσταντίνου»⁴⁾. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Παπαδικῇ (18-ου αἰῶνος) εἰς φύλλον 51-ον ὑπάρχει τετονισμένος ὁ στίχος «Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αἵτησαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι» κτλ. Ἡ ἐπι-

1) Α. Π.-Κεραμέως, Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη, τ. 1, σ. 118.

2) Τῆς συγχύσεως ταύτης δεῖγμα ὄρα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἱεροσολυμιτικῇ βιβλιοθήκῃ, τ. 1, σ. 486, ἐνθα τὸ «610. Μανουήλ Χρυσάφη τοῦ νέου κεκραγάρια μετὰ τῶν αὐτῶν ἀναστασίμων». Τὸ ὄνομα Μανουήλ δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κώδικι· ἐν δὲ τῷ γενικῷ πίνακι (σ. 568) ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἐμμανουήλ Χρυσάφη περιλήφθησαν ἐσφαλμένως οἱ κώδικες οἱ ὀνομάζοντες τὸν νέον Χρυσάφην καὶ τινὰ πρωτοψάλτην νεώτατον, ὀνομαζόμενον ἀπλῶς Ἐμμανουήλ, ζῶντα δὲ ἔτι 1808-φ (σ. 484). Ἐτερον δεῖγμα συγχύσεως τοῦ Μανουήλ Χρυσάφη πρὸς Χρυσάφην τὸν Νέον ὑπάρχει ἐν τῷ πίνακι τοῦ Λάμπρου, Catalogue of the greek manuscripts on mount Athos, τ. 2, σ. 566.

3) Κατὰ τὸν χειρόγραφόν μου κατάλογον. Πρβλ. Μαυρογ. βιβλιοθ. σ. 157.

4) Α. Π.-Κεραμέως, Μαυρογορδ. βιβλιοθήκη, σ. 116.

γραφὴ ἔχει οὕτω· «Τὸ παρὸν ἐποιήθη παρὰ κυροῦ Μανουὴλ λαμπαδαρίου, διὰ προσταγῆς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ τελευταίου». Ἄλλος κώδιξ τοῦ 1672-ου ἔτους, ὁ 239-ος τῆς μονῆς Λειμῶνος, ὀνομάζει τὸν Μανουὴλ «λαμπαδάριον τοῦ εὐαγοῦς βασιλικοῦ κλήρου»¹⁾· ἦτον ἄρα λαμπαδάριος οὐχὶ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τοῦ παλατίου· ὀνομάζεται δ' ἐν τοῖς χειρογράφοις καὶ μαίστωρ καὶ πρωτομαίστωρ²⁾).

Μουσικαὶ συνθέσεις τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφη ὑπάρχουσι πολλαὶ ἐν τοῖς χειρογράφοις· ταύτας ὅμως ἐν ἀκριβείᾳ ἀγνοοῦμεν, καθόσον οἱ τούτων ἐρευνηταὶ συνήθως ἀναφέρουσιν ἐν τοῖς καταλόγοις ἀπλῶς τὸ ὄνομα τοῦ Μανουὴλ. Οὕτως ἐν τινὶ χειρογράφῳ τοῦ 1575-ου ἔτους ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκις εἶδε τοιαύτας, τὸ δὲ χειρόγραφον τοῦτο εὕρισκεται ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου³⁾. Συνθέσεις τοῦ Μανουὴλ ἀδιάκριτοι ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς ἑξῆς ἀθηναϊκοῖς κώδιξιν. 886, 893, 894, 898, 900, 902, 904, 905⁴⁾. Ὡσαύτως cod. Ottobon. 315⁵⁾. Πάτμου 472 καὶ 490⁶⁾. Κώδ. 33 τῆς μονῆς Περιστερᾶ. Κώδ. 128 τῆς μονῆς Κοσινίτζης· τῆς αὐτῆς μονῆς κώδ. 349 καὶ 358. Κώδιξ Πετροπόλεως 132, 133, 134, 137⁷⁾. Cod. Clark. 13 καὶ 14 καὶ cod. Canon. 25⁸⁾. Κώδ. Λειμῶνος 8, 230, 231, 238, 240, 244, 245, 249⁹⁾. Κώδ. 48 τῆς μονῆς Ὑψηλοῦ¹⁰⁾. Κώδ. Πατριαρχ. Ἱεροσολύμων 146, 527, 538¹¹⁾. Κώδ. Ἀγιοσαβιτικὸς 678¹²⁾.

Ὡρισμέναι συνθέσεις Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη ἐγνώθησαν ἐκ τῶν καταλόγων αἱ ἐπόμεναι·

1. Στιχηράριον τοῦ 8λου ἐνιαυτοῦ. Ἐπεὶ 1684-φ Γαβριὴλ πρὸς ἱερομόναχος εἶχεν, ὡς λέγει, ἀνὰ χεῖρας τὸ πρωτότυπον στιχηράριον τοῦ Μανουὴλ, ὅπερ καὶ ἀντέγραψε τότε· τοῦτο δὲ τὸ ἀντίγραφον ὑπάρχει ὑπ' ἀριθ. 554 ἐν τῇ πατριαρχικῇ συλλογῇ τῶν Ἱεροσολύμων. Ἡ ἐπιγραφή

1) Αὐτόθι σ. 115.

2) Ἀ. Π.-Κεραμέως, Ἱεροσολυμ. βιβλιοθήκη, τ. 1, σ. 478. Τόμ. 4, σ. 249.

3) Первое путешествие. Часть II. Приложение, σ. 82.

4) Ἰ. καὶ Ἀ. Σακκελίωνος, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1892, σ. 160, 162 κ.ε.

5) E. Feron et F. Battaglini, Codices manuscripti graeci Ottoboniani. Romae, 1898, σ. 168.

6) Ἰ. Σακκελίωνος, Πατριαρχ. βιβλιοθήκη. Ἀθήνησιν 1890, σ. 211 καὶ 215.

7) E. de Muralt, Catal. des Mss grecs de la Bibl. Impériale Publique. S.-Petersbourg, 1864, σ. 75, 76, 77.

8) H. Coxe, Catalogus, σ. 922.

9) Ἀ. Π.-Κεραμέως, Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη, τ. 1, σ. 27, 113, 114, 115, 116, 117, 118.

10) Αὐτόθι σ. 158.

11) Ἀ. Π.-Κεραμέως, Ἱεροσολ. βιβλιοθήκη, τ. 1, σ. 240, 370, 371, 469, 474.

12) Αὐτόθι τ. 2, σ. 645.

ἔχει οὕτως· Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ τῶν στιχηρῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ποιηθέντων παρὰ διαφόρων ποιητῶν, καλλωπισθέντων δὲ παρὰ τοῦ Κουκουζέλη, ὕστερον δὲ παρὰ κυρ Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη». Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ σημειῶμα τοῦ Γαβριήλ· «— — — ὅτι πέρας ἔλαβεν τὸ παρὸν βιβλίον παρεμοῦ τοῦ ἐλαχίστου Γαυβριήλ ἱεροῦ ἐμπόνος καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου. ἦγουν τα σ(ι)χ(η)ρ(ά) τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ μετὰ καὶ των αναγραμματοσμ(ω)ν αὐτοῦ καθὼς ευρέθησαν ἐν τῷ ιδιοχείρῳ βιβλίῳ κυρ Μανουὴλ τοῦ ἀληθῶς μαίστωρος τοῦ Χρυσάφη καὶ ουχὶ καθὼς ἐγράφησαν καὶ ἐποιήθησαν παρατοῦ Μαγουλά ἐκεῖνου καὶ ἐτέρων ποιητῶν καὶ οἱ μέλλοντες ἐναυτῷ ἄδην. εὐχεσθὲ μοι εἰ ἐνδέχετε καὶ γὰρ ἐνεκεν τοῦτου κεκοπιάκαμεν τὸ δε ἔτος υπήρχεν ἀποκτίσεως κόσμ(ου) ζρ|β' κρατ'μδτλε¹⁾. Τὸ στιχηράριον τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφη εἶχεν ἀνά χεῖρας καὶ ὁ νέος Χρυσάφης, ὅστις καὶ μετέβαλε τὴν σημαδοφωνίαν αὐτοῦ, ἀνανεώσας αὐτὴν κατὰ τὸ ἴδιόν του σύστημα. Τοῦτο μανθάνομεν ἐκ σημειώματος ἐτέρου καλλιγράφου, τοῦ Λεοβίου ἱερομονάχου Σεραφίμ, λέγοντος ἐν τῷ 239-φ κώδικι τῆς μονῆς Λειμῶνος· «Ἐβλήθη τέλος, ἡ παροῦσα ἀσματομεληρῶν ὑποτόφορος, βιβλος ἐν ἔτει. ζ' ρ' π'. ἀπὸ Ἀδάμ· ἀπὸ δὲ Χριστοῦ. α'. χ'. οβ' [1672]. μηνός. τοῦ μαΐου· ἐτελειώθη δὲ, διαδασπάνης καὶ πλείστης ἐποιμελεΐας; ἰδιόχειρου· τοῦ ὁσιωτάτου, καὶ μουσικοῦ; ἐν ἱερομονάχοις, ἐλαχίστου; Σεραφίμ. ἀμαρτωλοῦ τε ὑπερπάντας· ἐκ νύσου Μητιλήνης. ἐκ μονῆς τοῦ Λειμῶνος. ἀντέγραψα δὲ αὐτῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἐν τῇ Ἀγίᾳ καθεζόμενος. ἐκ τοῦ στιχηραρίου τοῦ νέου Χρυσάφου πρωτουφάλτου. ὅπερ αὐτὸς προπολλοῦ· ἐτόνησεν ἐκ τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου, τοῦ κυρίου Χρυσάφου; Ἐμμανουήλ; καὶ λαμπαδαρίου; τοῦ ευάγους βασιλικοῦ κλήρους» κτλ.²⁾ Ἅλλοτε πάλιν ἀντίγραφον τοῦ Στιχηραρίου τούτου, ὅπερ, ὡς φαίνεται, δὲν ἐσώθη μέχρις ἡμῶν πιστόν, ὡς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μανουὴλ ἐτονίσθη ἐξ ἀρχῆς, ὑπάρχει ἐν τῷ 33-φ κώδικι τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστερᾶ. Τὸ ἀντίγραφον τοῦτο εἶδον ἐγὼ αὐτὸς ἐν τῇ ῥηθείσῃ μονῇ ἔτει 1884-φ· ἔχει δὲ καὶ τοῦτο τὴν αὐτὴν περίπου σημείωσιν, ὅταν καὶ τὸ ἐν τῇ πατριαρχικῇ συλλογῇ τῶν Ἱεροσολύμων, περιλαμβάνον καὶ τοῦτο ὡς εἰκὸς στιχηρὰ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ καλλωπισμοῦ» Χρυσάφη τοῦ Νέου· αὕτη δὲ ἡ σημείωσις ἔχει οὕτω· «Χάρις τῷ ἐνὶ καὶ μεγάλῳ ἐν οὐρανοῖς θεῷ μου, δηλαδὴ τῷ παναγίῳ πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ αὐτοῦ υἱῷ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῷ παναγίῳ αὐτοῦ πνεύματι, τῷ παρακλήτῳ καὶ ζωοποιῷ, ἡ ἐμὴ λατρεία καὶ τὸ σέβας, ὅτι πέρας ἔλαβεν

1) Αὐτόδι τ. 1, σ. 478. Τὸ σημειῶμα κατὰ τὸ πρωτότυπόν μου τετράδιον.

2) Ἀ. Π.-Κεραμέως, Μαυρογορδ. βιβλιοθήκη, τ. 1, σ. 115.

τὸ παρὸν βιβλίον παρ' ἐμοῦ τοῦ ἐλαχίστου ἱερομονάχου Σκυριανοῦ ἐμπόνως καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ κόπου. ἤγουν τὰ στιχηρὰ τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ μετὰ καὶ τῶν ἀναγραμμатισμῶν αὐτῶν, καθὼς εὐρέθησαν ἐν τῷ ἰδιοχείρῳ βιβλίῳ κυρ Μανουὴλ τοῦ ἀληθῶς μαΐστορος τοῦ Χρυσάφη· καὶ οὐχὶ καθὼς ἐγράφησαν καὶ ἐποιήθησαν παρὰ τοῦ Μαγουλά ἐκείνου καὶ ἐτέρων ποιητῶν. καὶ οἱ μέλλοντες ἐν αὐτῷ ἄδειν εὐχεσθαι μοι εἰ ἐνδέχεται· καὶ γὰρ ἐνεκεν τούτου κεκοιτάκαμεν· τὸ δὲ ἔτος ὑπάρχει Ἰρπς' [= 1678] ἰνδ. α^η, ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ ιε'. Καὶ πάλιν αὐτόθι· «Γαβριὴλ ἱερομόναχος ἐστὶν ὁ νῦν γραφεὺς, ὃς ἔλλαξε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ γραφέως καὶ τὸ ἔτος ἀπὸ τοῦ πρωτότυπον· τὰ δὲ λοιπὰ οὗτος [γρ. οὕτως] ἦσαν γραμμένα εἰς τὸ ἀντίτυπον ἀπὸ τοῦ Χρυσάφη». Ἔτερον παλαιότερον ἀντίγραφον παριστᾷ ὁ 4-ος κώδιξ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις μονῆς τοῦ Ἀβραάμ· ὅστις φέρει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν. «Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἁγίῳ στιχηράριον καλόφωνον, περιέχον πᾶσαν τὴν ἀκολουθίαν τῶν τροπαρίων τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ κατὰ τάξιν, συντεθεῖσαν ὡς φέρεται ἐν τοῖς τυπογραφικοῖς μηναιοῖς». Ἐν τῷ τέλει τοῦ κώδικος τούτου ἀναγινώσκειται τὸ ἐξῆς σημείωμα· «Ἐίληφε τέλος ἡ παροῦσα ἁσματομελιρρυτόφθογγος βίβλος ἐν ἔτει ἀπὸ μὲν τῆς κοσμοποιίας Ἰρξγ', ἀπὸ δὲ τῆς ἐνσάρχου οἰκονομίας τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἁγνε' (= 1655), μηνὶ Ἀπριλίῳ, ἰνδ. ὀγδόης, συγγραφεῖσα καὶ ἐκπονηθεῖσα παρ' ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς τε καὶ ἐλαχίστου καὶ ἁμαθοῦς ἁμαρτωλοῦ ὑπὲρ πάντας, Χρυσάφου δῆθεν καὶ πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, προθύμῳ τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάνῃ καὶ πόνῳ οὐ σμικρῷ συντεθεῖσα καὶ αὐτογραφεῖσα ἐκ τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου καὶ ἰδιοχείρου γράμματος τοῦ παλαιοῦ κυρ Χρυσάφου τοῦ Ἐμμανουὴλ καὶ λαμπαδαρίου τοῦ εὐαγοῦς καὶ βασιλικοῦ κλήρου, οὐ μέντοι κατὰ τὸ κεῖμενον τοῦ αὐτοῦ βιβλίου ἐκτονισθεῖσα, ἀλλ' ἐν καινῷ τινι καλλωπισμῷ καὶ μελιρρυτοφθόγοις νεοφανέσι θέσει, καθάπερ τανῦν ἁσματολογεῖται τοῖς μελωδοῦσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τοῦτο τοίνυν, ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ ἐφικτόν, παρ' ἐμαυτοῦ γέγονε κατὰ τὴν ἣν παρέλαβον εἰσήγησιν παρὰ τοῦ ἐμοῦ διδασκάλου κυρ Γεωργίου τοῦ Ῥαιδεστινοῦ καὶ πρωτοφάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐκτεθεικῶς καὶ τονίσας» κτλ¹⁾.

2. «Τὸ Μέγα Τρισάγιον κυροῦ Ἐμμανουὴλ τοῦ Χρυσάφη». Ἐν τῷ 230-ῳ κώδικι τῆς μονῆς Λειμῶνος, φύλλ. 205^β.

3. «Κράτημα κυρ Μανουὴλ μαΐστορος καὶ λαμπαδαρίου το(ῦ) Χρυσάφη, τὸ λεγόμενον κινύρα [κῶδ. κυνήρα]· ἦχος πλάγιος δ'». Ἐν τῷ

1) Κλεόπα Κοικυλίδου, Κατάλοιπα χειρογρ. Ἱεροσολυμ. βιβλιοθήκης. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1899, σ. 26—28.

240-ῶ κώδιξι τοῦ Λειμῶνος, φύλλ. 41. Αὐτόθι ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα τοῦ Μανουήλ κρατήματα.

4. Μέγας ἐσπερινός ἢ ἀπλῶς ἐσπερινός. Ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Λειμῶνος 230, 238, 244.

5. Θεοτοκία κατ' ἤχον. Κώδιξ Λειμῶνος 230, 240, 260.

6. Ὁκτάηχα ἡχήματα. Κώδιξ Λειμῶνος 238.

7. Ἀλληλουϊάρια. Κώδιξ Λειμῶνος 238, 240.

8. Χερουβικά. Κώδιξ Λειμῶνος 230, 238, 240, 245.

9. Κοινωνικά. Κώδιξ Λειμῶνος 238, 240.

10. Καλοφωνικά μαθήματα εἰς ἑορτάς. Κώδιξ Λειμῶνος 238, φύλλ. 442 κέ.

11. Δύο περσικά μέλη, ἅπερ Ἰωάννης ὁ Τζέτζης εὔρεν, ὡς λέγει, ἐν τινὶ ἀθηναϊκῷ κώδιξι¹⁾.

12. «Θεοτοκίον· παίημα κυρ Μανουήλ τοῦ Χρυσάφῃ καὶ λαμπαδαρίου, ὅπερ ψάλλεται εἰς τὴν ἐννάτην». Ἀρχ. «Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὕψωσε ταπεινούς· πεινῶντας ἐνέπλησεν». Κώδιξ 14-ος Νίζνης²⁾.

13. Τριαδικά. Κώδιξ μονῆς Ἰβήρων 1107³⁾.

Αἱ συνθέσεις τοῦ Μανουήλ Χρυσάφῃ εἶναι συνήθεις ἐν τοῖς μουσικοῖς κώδιξι τοῦ 16-ου, 17-ου καὶ 18-ου αἰῶνος· ἀλλὰ μένουσιν ἄχρι σήμερον ἄγνωστοι ἐκ τοῦ πλησίον. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ἀντίγραφον Παπαδικῆς τοῦ 18-ου αἰῶνος εὑρίσκεται τώρα πρόχειρον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ μου, προθύμως ἀναγράφω κατὰ λεπτόν ἐνταῦθα ὅσα ἐν ἐκείνῃ ἀναφέρονται ὀνομαστικῶς μουσαυργήματα τοῦ Μανουήλ.

1. Πολυέλεος κυρίου Μανουήλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφου· ἤχος α', φύλλ. 99^α—103^α. Ψαλμός ρλδ', 1—14 μετὰ τοῦ Δόξα καὶ τοῦ οἰκείου θεοτοκίου.

2. Ἐτιμιωτέρα κυρίου Μανουήλ τοῦ Χρυσάφου· ἤχος α', φύλλ. 134^β—135^α.

3. Ἐτρίσάγιον εἰς τὴν εἰσοδὸν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ Σταυροῦ κυρίου Μανουήλ τοῦ Χρυσάφου· ἤχος δ', φύλλ. 156^α.

4. Ἐτερον κυρίου Μανουήλ τοῦ Χρυσάφου· ἤχος δ', φύλλ. 156^β.

5. Ἀλληλουϊάρια κατ' ἤχον ἑνδεκα, φύλλ. 168^β—172^β.

6. Χερουβικόν· ἤχος α', φύλλ. 174^β—175^α. Ἐτερα τέσσαρα χερου-

1) Ἰ. Τζέτζου, Ἡ ἐπινόησις τῆς παρασημαντικῆς τῶν κατὰ τὸν μεσαῖωνα λειτουργικῶν καὶ ὁμολογιτικῶν χειρογράφων. Ἀθήνησιν, 1886, σ. 57.

2) Α. Дмитриевскій, Описание рукописей и книгъ, поступившихъ въ Церковно-Археологическій музей при Киевской Духовной Академіи изъ греческой Нѣжинской Михаило-Архангельской церкви, σ. 81.

3) S. Lambros, Catalogue of the greek Mss on mount Athos, τ. 2, σ. 251.

βικά αὐτοῦ καθ' ἑτέρους ἤχους, φύλλ. 182^α—183^α, 187^β—188^α, 199^α—200^α, 204.

7. «Κοινωνικόν· αχυρίου Μανουήλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφου· ἦχος α' τετράφωνος», φύλλ. 212^β.

8. «Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ μουσικόν τε καὶ ὀργανικόν· ἦχος α' τετράφωνος», φύλλ. 213^α. Ἔτερα δώδεκα τοῦ αὐτοῦ κοινωνικά καθ' ἑτέρους ἤχους, ὧν τρία ὀργανικά· ὅρα φύλλ. 217^α, 220^α, 223^β—224^α, 228^α, 232, 234^β—235^α, 237^β—238^α.

9. Κοινωνικά τῆς ἐβδομάδος, κατὰ διαφόρους ἤχους, εἰς· ὅρα φύλλ. 241—242. «Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον» κτλ. Ἔτερα τέσσαρα (Ποτήριον σωτηρίου) κατὰ διαφόρους ἤχους, ὧν τὸ πρῶτον εἰς ἦχον α' τετράφωνον· ὅρα φύλλ. 242^β—243^β. Ἔτερον (Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν) κατ' ἦχον πλάγιον δ', φύλλ. 224^β.

10. Κοινωνικά ἔτερα· οἷον «Λύτρωσιν ἀπέστειλε» διὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, εἰς ἦχον δ'· ἕτερον ὁμοιον εἰς ἦχον βαρύν· ἕτερον ὁμοιον εἰς ἦχον α' τετράφωνον. Φύλλ. 247^β—248^α. Δύο ἔτερα (Ἐξελέξατο Κύριος τὴν Σιών) διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ· ὅρα φύλλ. 250^β. Ἐν ἑτερον (Ἐξηγέσθην, ὡς ὑπνωσε) τῷ Μεγάλῳ Σαββάτῳ εἰς ἦχον α' τετράφωνον, καὶ τρία εἰς διαφόρους ἤχους διὰ τὸ Πάσχα. Ὅρα φύλλ. 252^β, 253^β—254^α. Καὶ πάλιν ἕτερον, τὸ «Ἀνέβη ὁ Θεός», διὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως· φύλλ. 257^α. Δύο διὰ τὴν Πεντηκοστήν (Τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθόν)· τὸ πρῶτον εἰς ἦχον α' τετράφωνον, φύλλ. 257^β—258^α. Ἐν εἰς τοὺς Ἁγίους Πάντας, τὸ «Ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι», εἰς ἦχον β', φύλλ. 258^β. Δύο εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν κατ' ἦχον α' καὶ τὸ «Ἐν τῷ φωτὶ τῆς δόξης», φύλλ. 259. Ἔτερον, τὸ «Νῦν αἱ δυνάμεις» εἰς ἦχον πλάγιον α', φύλλ. 261^α. Τὸ «Γεύσασθε καὶ ἴδατε» διττῶς, εἰς ἦχον α' τετράφωνον καὶ εἰς ἦχον δ', φύλλ. 262^β—263^α. Ὡσαύτως τὸ «Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου» εἰς ἦχον πλάγιον β', φύλλ. 264^β—265^α.

11. Θεοτοκία 16 κατὰ διαφόρους ἤχους· ὅρα φύλλ. 267^α—268, 274^β—276^β, 276^β—284^α, 293, 301^β—313^β.

12. Καλοφωνικά μαθήματα εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Σταυροῦ, εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, εἰς τὸν ἅγιον Σπυρίδωνα, εἰς Βασιλεῖον τὸν Μέγαν, εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας, εἰς τὴν Ὑπαπαντήν, εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον, εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Προδρόμου καὶ εἰς τοὺς Ἁγίους Πάντας. Ὅρα φύλλ. 322^β—323^α, 324^β—325^α, 328^α—329^α, 335^β—337^β, 338, 341^β—347^α, 348, 350^β—351^α.

13. Κρατήματα 4 κατὰ διαφόρους ἤχους, φύλλ. 374^α—375^β.

14. «Στιχηρόν: Νέα Ὁδός: εἰς τὸ γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου.

Ποιήματα ταῦτα πάντα τοῦ κυρ Μανουήλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη· ἐποίησε δὲ ταῦτα ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ». Ἀρχ. «Στεῖρα ἄγονος». Κῶδ. 31-ος ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῇ συλλογῇ Φωτίου καὶ Παρθενίου¹⁾).

15. «Στίχος ποιηθεὶς παρὰ Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη καὶ λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἐποιήθη δὲ διὰ προσταγῆς καὶ ὁρισμοῦ τοῦ ἀοιδίμου καὶ μακαρίου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου». Ἀρχ. «Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε». Κῶδ. 45-ος τῆς μονῆς Ἀβραάμ²⁾. Ὁ αὐτὸς στίχος καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παπαδικῇ, φύλλ. 51.

Ἐκτὸς τῶν μουσικῶν τούτων συνθέσεων ἔγραψεν ὁ Μανουήλ ἐξ ἐπιστημονικῆς ἐπόψεως καὶ περὶ τινων μουσικῶν ζητημάτων, ἰδίᾳ δὲ περὶ φθορῶν ὑπόμνημά τι λίαν ἀξιόλογον, οὗ τέλεια ἀντίγραφα ἐγίνωσκον πρότερον τέσσαρα μόνον, ἅτινα καὶ ἀπηρτίθμῃσα ἐν τῷ πονηματίῳ μου τῷ ἐπιγεγραμμένῳ «Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐγχειρίδιον³⁾». Ἐσχάτως δὲ ἐγνώρισα, ὅτι καὶ ἕτερα δύο ἀντίγραφα, τὸ μὲν τοῦ 17-ου, τὸ δ' ἕτερον τοῦ 19-ου αἰῶνος, ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Supplément Grec τῶν Παρισίων⁴⁾. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο εἶναι γνωστὸν ἰδίᾳ διὰ τοῦ Τζέτζου ἐκ τινων τεμαχίων, ἅπερ αὐτὸς κατεχώρισεν ἐν τῷ οἰκείῳ βιβλίῳ Ueber die altgriechische Musik in der griechischen Kirche. München 1874, σ. 75, 122, 123, 124, 125, 126. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦ δλου κειμένου ἡ μελέτη εἶναι πολὺ χρήσιμος, μάλιστα δὲ διὰ τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας εἰδήσεις περὶ τῶν παλαιότερων τοῦ Χρυσάφη περιωνύμων ἐκκλησιαστικῶν μελουργῶν, ἐγὼ ἐκδίδω τοῦτο σήμερον ὁλόκληρον, ὡς ἔχει ἐν τῷ παρ' ἐμοὶ εὑρισκομένῳ ἐξαιρέτῳ ἀντιγράφῳ, ὅπερ συνίσταται ἐκ φύλλων στιλπνοῦ χάρτου 24 (μήκους 0,15, πλάτους 0,10) καὶ εἶχε γραφῇ ἔτει 1656-φ διὰ τινος Ματθαίου, πνευματικὸν πατέρα, ὡς δείκνυσι τὸ ἐν τέλει αὐτοῦ σημεῖωμα. Ἐκάστη σελὶς ἀριθμεῖ 14 γραμμὰς.

1) Κλεόπα Κοικυλίδου, Κατάλοιπα χειρογρ. Ἱεροσολ. βιβλιοθήκης, σ. 70—71.

2) Αὐτόθι σ. 147.

3) Byzantinische Zeitschrift, τ. 8, σ. 114.

4) H. Omont, Inventaire, τ. 3, σ. 818, ἀριθ. 815 καὶ 818. Ἀντίγραφον τοῦ 19-ου αἰῶνος ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ 161-φ κώδικι τῆς μονῆς Παντελεήμονος. Σ. Λάμπρου Catalogue τ. 2, σ. 308.

Κῦρ Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη καὶ λαμπα(δαρίου)
περὶ τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ ψαλτικῇ τέχνῃ καὶ ὧν
φρονοῦσι κακῶς τινες περὶ αὐτῶν.

Προοίμιον.

Ἐμοὶ μὲν πολλάκις κατὰ νοῦν ἐπῆλθε περὶ τῶν τῆς ψαλτικῆς τέχνης
θέσεων τε καὶ φθορῶν καὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐνθεωρου-
μένων αὐτῇ συγγράψασθαι τινα οἶονεὶ ὑπόμνησιν καὶ ἀπλῶς ὑφήγησιν
πάντων εἰς ὠφέλειαν μὲν τῶν τοῖς τοιούτοις μελλόντων λόγοις προσέχειν,
ἀποτροπὴν δὲ τῶν ἄλλως πως φρονούντων περὶ αὐτῆς· οἱ φιλοτιμούμενοι
ἐπὶ τῷ ψάλλειν εἰδέναι καὶ ἐπιστήμονες εἶναι τῆς ψαλτικῆς οὐτ' αὐτοὶ ἴσα-
σιν ἐφ' οἷς φιλοτιμοῦνται καὶ προσδιαφθεῖρουσιν, εἰ τις αὐτοῖς ὥς εἰδόσιν
ἐθέλοι προσέχειν, διὰ τὸ μὴ μετ' ἐπιστήμης ἀκριβοῦς τε καὶ ἀπταιστοῦ τὴν
τοιαύτην μετέρχεσθαι τέχνην. ἀλλ' ὅσας κατὰ νοῦν ἐβαλόμην,
τοσαυτάκις ἐξεκρούσθην τοῦ ἐγχειρήματος, ἄλλου ἐπ' ἄλλῃ πρὸς ἑαυτὸ με
ἀνθέλκοντος καὶ πολλῶν περικυκλούντων ὁσημέραι φροντίδων, αἱ τοιαῦτα
ἐκπονεῖν ἐπέτρεπον οὐδαμῶς. ἐπεὶ δ' ὁ ἐν ἱερομονάχοις Γεράσιμος, τῶν
ἡμετέρων μαθητῶν τυγχάνων σπουδαῖός τε ἐστὶ καὶ φιλομαθὴς καὶ τῶν
καλῶν οὐδὲν τι παραδραμεῖν αὐτὸν βούλεται, πολὺ τὸ ἐπικρατοῦν ὄρων
ἄτεχνον καὶ αὐτὸς καὶ τὴν ἐνίων ἀμάθειαν κινδυνεύουσιν τῆς ἄλλων ἐπα-
στήμης δόξαι προτιμότεραν, σφοδρῶς ἔγκειται ἀπαιτῶν τινὰς κανόνας παρ'
ἡμῶν, οἷς ἐπόμενος αὐτός τε ἂν ἔχοιτο τοῦ ἀπταιστοῦ καὶ τοῖς ἄλλοις,
εἰπου δεήσειεν, ὑφηγητῆς τοῦ ὁρθοῦ γίνοιτο λόγου καὶ οὐ φησιν ἀνήσειν
ἡμᾶς, ἕως ἂν αὐτῷ τὴν αἵτησιν ἐκπληρώσασαιμεν, σὺν αὐτῷ δ' οὐδὲν ἡτ-
τον καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ προαιρέσεως ὄντες καὶ τὰ αὐτὰ
σπουδάζοντες μετὰ τῆς ἴσης ἐπιμονῆς τε καὶ προσεδρίας τῆς ἴσης ἀξιώσεως
ἔχονται, καλὸν ἔδοξεν εἶναι μοι μὴ σιωπᾶν, μηδὲ τὴν αἵτησιν αὐτῶν
ἀργὴν καταλιπεῖν, μηδὲν τι ἀνύσασαν, ἀλλὰ πάντα ἀπλῶς ὑπεριδόντα τὰ
ἄλλα ἔργου ἔχουσαι ἤδη καὶ τὸν ὁρθὸν τῆς ἐπιστήμης ὑφηγεῖσθαι λόγον
αὐτοῖς· ἄλλως γὰρ οὐτ' ἂν συμφέροντα ἐποιοῦν καὶ τὸ τῆς ὑπεροφίας οὐκ
εἶχον ὅπως ἐγκλημα διαφύγω, τοσούτων καὶ τηλικούτων ἐρεθιζόντων πρὸς
τὴν σπουδὴν. ἃ μὲν οὖν μοι τὸν παρόντα πεποίηκε λόγον, ταῦτά ἐστιν·
ἔργου δὲ ἤδη ἐχόμενοι, περὶ αὐτῶν ἀρξάμενοι λέγωμεν. ἀλλ' οἱ ἀμαθῶς
καὶ ἀνεπιστημόνως ποιοῦντες πῆματα καὶ κρίσιν ἐξάγοντες περὶ τούτων,
οἷα τοὺς τοιούτους ἐξάγειν εἰκός, καὶ διδάσκοντες ἐν πλάνῃ, μὴ εἰδότες ὃ
λέγουσι, ποιεῖτωσαν μὲν ἅπερ καὶ βούλονται — τῶντι γὰρ οὐδὲν ζημιοῦσιν

ἐντεῦθεν, πλὴν ἑαυτοὺς —, ἡμεῖς δὲ φέρε τὴν ἀλήθειαν ἣς προϊστάμεθα τέχνης πᾶσιν ὑποδείκνυμεν ἐναργῶς καὶ ὅσον οἷόν τε διὰ βραχέων, θεὸν τοῦ λόγου προβαλλόμενοι μάρτυρα τοῦ μηδὲν τι κατὰ πάθος λαλεῖν, αὐτὴν δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐν πᾶσί τε τοῖς ἄλλοις καπὶ τοῦ παρόντος τιμῶντας λέγειν ὅσα δὴ καὶ φαμέν.

Τοίνυν ψαλτικὴ ἐπιστήμη οὐ συνίσταται μόνον ἀπὸ παραλλαγῶν, ὡς τῶν νῦν τινες οἴονται, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων πολλῶν τρόπων, οὓς αὐτίκα λέξω διὰ βραχέων. τὸ γὰρ τῆς παραλλαγῆς χρῆμα κατὰ τὴν ψαλτικὴν τὸ εὐτελέστερον τῶν ἐν αὐτῇ πάντων καὶ εὐκολώτατον· κἂν εἴποι τις, ὡς μέλος ἐποίησα καὶ κατὰ τὰς φωνὰς ἐστὶν ἀνευδεές, οὐδὲ μᾶς ἀπούσης, ἤνπερ ἔδει παρῆναι καὶ τὸ ὀρθὸν εἶναι καὶ ὑγιὲς ὄντως ἀπὸ παραλλαγῶν, κακῶς φρονεῖν τε καὶ λέγειν ἡγητέον τὸν τοιοῦτον καὶ ἔξω τοῦ τῆς ἐπιστήμης ὀρθοῦ λόγου· διατίθεται γὰρ φαύλως περὶ αὐτὴν, καὶ ἅπερ οὐκ οἶδε ταῦτα λαλεῖ ὑπ' ἀμαθίας καὶ τοῦ μὴ ἐθέλειν δοκεῖν μεταμαθεῖν τὴν ἀλήθειαν, δι' ἀμέλειαν ἴσως καὶ τὸ ὑπερήφανος εἶναι καὶ τις τῶν κενοδόξων· ἔχει γὰρ ἀνεπιγνώστως, ἐν' οὕτως εἶπω, καὶ ἀνεπιστημόνως τὸ κατὰ τὸ ψάλλειν ἐνεργεῖν καὶ λόγου παντός ἐκτός μελωδῶν ὡς τῶν ἰδιωτῶν τις, ἐπόμενος τῇ τοῦ μέλους ἀλόγως ἡχῇ. ἐπεὶ, εἰ (ὅπερ ὁ τοιοῦτος ὑπ' ἀμαθίας ἴσως ἔρει) τὸ ὀρθὸν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ, οὐδεμία ἦν χρεία οὐδ' ἀνάγκη τοῦ τὸν μὲν Γλυκύν Ἰωάννην πεποιηκέναι τὰς μεθόδους τῶν κατὰ τὴν ψαλτικὴν θέσεων, τὸν δὲ μαῖστορα Ἰωάννην τὸν μετ' αὐτὸν ἑτέραν μέθον καὶ τὰ σημάδια ψαλτά, εἴτα μετ' αὐτὸν τὸν Κορώνην τὰς ἑτέρας μεθόδους τῶν κρατημάτων καὶ τὴν ἑτέραν τῶν στιχηρῶν· ἔδει γὰρ τούτους λοιπὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἀρκεῖσθαι ταῖς παραλλαγαῖς μόναις καὶ μηδὲν τι περαιτέρω πολυπραγμονεῖν, μηδὲ περιεργάζεσθαι μήτε περὶ θέσεων, μήτ' ὁδοῦ, μήτ' ἄλλης ἡστινosoῦν ιδέας τεχνικῆς. γίνωσκε γὰρ ὅτι τὰς προειρημένας τῶν θέσεων μεθόδους οὐκ ἐποίησαν οἱ τοιοῦτοι διὰ τὸ ψάλλειν αὐτάς ὡς μαθήματα, ἀλλ' ὥσπερ ὅρον τινὰ συντεθέντες καὶ νομοθετοῦντες ἐκεῖνοι δῆλοί εἰσι μὴ ἀρνούμενοι κατὰ τὴν ψαλτικὴν μόναις ταῖς λεγομέναις παραλλαγαῖς μηδὲ τοὺς ὑστέρους ἡμᾶς ἀρκεῖσθαι βουλόμενοι. καὶ διὰ τοῦτο ποιοῦντες ἅπερ φθάσαντες εἰρήκαμεν, ἵνα πρὸς αὐτὰ βλέποντες οἱ μετ' αὐτοὺς ὡς πρὸς τι παράδειγμα αὐτοὶ τε μὴ ἔχοιεν ὑπερβαίνειν τοὺς τοιούτους ὁρους τε καὶ κανόνας καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν, ὅσοι δὴ καὶ βούλονται κατὰ τὸ ψάλλειν ἐνεργεῖν, τῶν τοιούτων ὑφηγηταὶ γίνοντο.

Ἐρώτησις. Τί ἐστὶ θέσις;

Ἀπόκρισις. Θέσις λέγεται ἡ τῶν σημαδίων ἐνωσις, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ μέλος· καθὼς γὰρ ἐν τῇ γραμματικῇ τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων ἐνωσις

συλλαβηθεῖσα ἀποτελεῖ τὸν λόγον, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰ σημάδια τῶν φωνῶν ἐνοῦνται ἐπιστημόνως καὶ ἀποτελοῦσι τὸ μέλος, καὶ λέγεται τὸ τοιοῦτον τότε θέσις. ἀλλὰ μὴδὲ τὸν δρόμον, ὃ οὗτος, τῆς μουσικῆς ἀπάσης τέχνης καὶ τὴν μεταχειρίσιν ἀπλὴν τινα νομίσης καὶ μονοειδῆ, ὥστε τὸν ποιήσαντα στιχηρὸν καλοφωνικὸν μετὰ θέσεων ἀρμοδίων, μὴ μέντοι γε καὶ ὁδὸν τηρήσαντα στιχηροῦ, καλῶς ἡγεῖσθαι τοῦτον πεποιημένον καὶ τὸ ποιηθὲν ὑπ' αὐτοῦ καλὸν ἀπλῶς εἶναι καὶ μώμου παντός ἀνεπίδεκτον· ἐπεὶ, εἰ καὶ μεταχειρίσιν στιχηροῦ τὸ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενον οὐκ ἔχει, τφόντι οὐκ ἔστιν ἀνεπίληπτον. μὴ τοίνυν νόμιζε ἀπλὴν εἶναι τὴν τῆς ψαλτικῆς μεταχειρίσιν, ἀλλὰ ποικίλην τε καὶ πολυσχιδῆ καὶ πολὺ τι διαφέρειν ἀλλήλων. γίνωσκε γάρ ὅτι τὰ στιχηρὰ καὶ τὰ κρατήματα καὶ τὰ κατανυκτικὰ καὶ τὰ μεγαλυνάρια καὶ οἱ οἴκοι κατὰ τὰς μεταχειρίσεις αὐτῶν καὶ τὰ λοιπά, περὶ ᾧ ἡ τέχνη καταγίνεται· ἄλλη γὰρ ὁδὸς καὶ μεταχειρίσεις στιχηροῦ καὶ ἄλλη κατανυκτικοῦ καὶ ἑτέρα κρατήματος· ἄλλη χερουβικοῦ καὶ ἀλληλουταρίου ἑτέρα. ἔνθεν τοι κἂν τοῖς καλοφωνικοῖς στιχηροῖς οἱ τούτων ποιηταὶ τῶν κατὰ τὰ ἰδιόμελα μελῶν οὐκ ἀπολείπονται, ἀλλὰ κατ' ἔχνος ἀκριβῶς ἀκολουθοῦσιν αὐτοῖς καὶ αὐτῶν μέμνηνται. ὥς γοῦν ἐν μέλεσι διὰ μαρτυρίαν τῶν ἐκεῖσε κειμένων μελῶν ἕνια παραλαμβάνουσιν ἀπαραλλάκτως, καθάπερ δὴ καὶ ἐν τῷ στιχηραρίῳ ἔκκεινται, καὶ τὸν ἐκεῖσε πάντα δρόμον παρ' ὅλον τὸ ποίημα τρέχουσιν ἀμετατρέπτί, καὶ τῷ τροπαρίῳ τῶν ποιητῶν αἰεὶ ὁ δεύτερος ἔπεται καὶ τούτῳ ὁ μετ' αὐτόν, καὶ πάντες ἀπλῶς ἔχονται τῆς τῆς τέχνης ὁδοῦ. ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, καθάπερ ἐγὼ φημι νῦν, δῆλον ἐντεῦθεν. ὁ γὰρ χαριτώνυμος μαίστωρ, ὁ Κουκουζέλης, ἐν τοῖς ἀναγραμματισμοῖς αὐτοῦ τῶν παλαιῶν οὐκ ἐξίσταται στιχηρῶν, ἀλλὰ κατ' ἔχνος ἀκολουθεῖ, δυνάμενος ἂν πάντως καὶ αὐτός, ὥς οἱ νῦν, καὶ πολὺ μᾶλλον εἴπερ οὗτοι, μέλη μόνον ποιεῖν ἴδια, μὴδὲν τι κοινωνοῦντα τοῖς πρωτοτύποις αὐτῶν στιχηροῖς. ἀλλ' εἰ οὕτως ἐποίει, οὔτε καλῶς ἂν ἐποίει, οὔτε τῆς ἐπιστήμης προσηκόντως ἐπαίειν ἐδόκει. διὸ καὶ κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ τῶν παλαιῶν στιχηρῶν ἔχεται δρόμου καὶ αὐτῶν οὐ πάνυ τι ἐξίσταται, τοῖς τῆς ἐπιστήμης νόμοις πειθόμενος. κἂν τοῖς κατανυκτικοῖς τὸν πρὸ αὐτοῦ τῇ τέχνῃ ἐνευδοκίμησαντα μιμεῖται ὁ μετ' αὐτόν, καὶ ἐν τοῖς κρατήμασι καὶ τοῖς μεγαλυναρίοις ὁμοίως· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς χερουβικοῖς ὕμνοις, κομματιαστῶν τῶν ἐν αὐτοῖς μελῶν ὄντων, εὖροι τις ἂν τοὺς πάντας ποιητὰς σκοπούμενος ἀκριβῶς ἐπίσης τε χρωμένους αὐτοὺς καὶ συμφωνοῦντας ἀλλήλοις. οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ κἂν τῷ μεγάλῳ ἐσπερινῷ τῷ αὐτῷ χρῶνται κανόνι καὶ τῇ αὐτῇ συνηθείᾳ, κἂν τῷ πολυελέῳ καὶ τοῖς ἀντιφώνοις λεγομένοις καὶ τοῖς οἴκοις ὁμοίως. τῶν οἰκῶν δὲ γε πρῶτος ποιητὴς ὁ Ἀνεώτης ὑπῆρξε καὶ δεύτερος ὁ Γλυκὺς, τὸν Ἀνεώτην μιμού-

μενος· ἔπειτα τρίτος ὁ Ἡθικός ὀνομαζόμενος, ὡς διδασκάλοις ἐπόμενος τοῖς εἰρημένοις δυσί, καὶ μετὰ πάντα αὐτοὺς ὁ χαριτώνυμος Κουκουζέλης, ὅς καὶ μέγας τῷ ὄντι διδάσκαλος ἦν. εἶπετο δ' οὖν ὁμῶς κατ' ἔχνος αὐτοῖς καὶ οὐδέν τι τῶν ἐκείνοις δοξάντων καὶ δοκιμασθέντων καλῶς δεῖν ᾤετο καινοτομεῖν. διὸ οὐδὲ ἐκαινοτόμει. ὁ δὲ λαμπαδάριος Ἰωάννης τούτων ὕστερος ὢν καὶ κατ' οὐδέν ἐλαττούμενος τῶν προτέρων, καὶ αὐταῖς λέξει γράφων ἰδίᾳ χειρί, ἔφη· Ἀκαάδιστος ποιηθεῖσα παρ' ἐμοῦ Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ, μιμουμένη κατὰ τὸ δυνατόν τὴν παλαιὰν ἀκαάδιστον». καὶ οὐκ ἤσχυνετο γράφων οὕτως, εἰ μὴ μᾶλλον καὶ ἐσεμνύνετο καὶ τοῖς λοιποῖς ὥσπερ ἐνομοθέτει διὰ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος τοῦ τῶν παλαιότερων ζήλου μηδόλως ἐξίστασθαι, μηδὲ καινοτομεῖν τι παρὰ τὰ καθάπαξ δόξαντα καλῶς ἔχειν αὐτοῖς. καὶ καλῶς γε ποιῶν ἐκεῖνός τε οὕτως ἐφρόνει καὶ φρονῶν ἔλεγε, καὶ λέγων οὐκ ἐψεύδετο, ἀλλὰ τοὺς παλαιούς ἐμιμεῖτο τῶν ποιητῶν, τοὺς τῇ ἐπιστήμῃ ἐνδιαπρέψαντας. καὶ ἡμᾶς, εἰ γε μὴ μέλλοιμεν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς κατ' ἐπιστήμην ἀκριβείας διαμαρτάνειν, ποιεῖν οὕτω προσήκει καὶ ποιῶντας μέμψαιτ' ἂν ὀρθῶς οὐδὲ εἰς, εἰ μὴ μᾶλλον καὶ ἐπαινέσειεν. εἰ δὲ καὶ γὰρ ταῦτα ποιῶ, τῆς τῶν παλαιῶν μιμήσεως οὐκ ἀφίσταμαι, οὐδ' ἐκστήσομαι, ἕως ἂν περὶ τῶν τοιούτων ὑγιαίνοντι κριτηρίῳ δύνωμαι χρῆσθαι. ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν εἴποιμι, τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὸν τυφὸν ἀποπεμπόμενος, ἄλλοι δέ, οἷς τούτων ἐμέλησε καὶ ἡ ἀλήθεια παρὰ πάντα πεφίληται, κρινούσιν τε καὶ ἐροῦσιν. εἶδες, ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν διδασκάλοι πάντες σύμφωνοι ἦσαν ἀλλήλοις καὶ ἑαυτοῖς καὶ οὐδὲν ἐν οὐδενὶ διεφέροντο, τῷ πρωτοτύπῳ κανόνι τῆς ἐπιστήμης ἐπόμενοι;

Ἄλλ' ἐπεὶ ταῦθ' ἱκανῶς εἴρηται, καὶ περὶ τῶν τῆς ψαλτικῆς λοιπῶν κεφαλαίων διαληψώμεθα. ταῦτα δὲ τὸν ἀριθμὸν εἰσιν ἕξ, οὐ παρὰ πᾶσι γινωσκόμενα, πᾶσι δὲ ὀφειλόμενα γινώσκεισθαι, τοῖς γε τῆς ἐπιστήμης ταυτησὶν ἀντιποιοιμένοις. πρῶτον οὖν ἐστὶ τὸ ποιεῖν τινα θέσεις προσηκούσας καὶ ἀρμοδίας, ἐπόμενον τῷ ὄρῳ τῆς τέχνης· δεύτερον τὸ μὴ ἐγκύπτειν τῷ βιβλίῳ καὶ ὀρᾶν, ἀλλὰ καὶ χωρὶς βιβλίου γράφειν ἀσφαλῶς καὶ ὡς ἡ τέχνη βούλεται, εἰ τι ἂν τις ἐπιτάξει· τρίτον τὸ ἀμελετήτως μὴ προδιασκεψάμενον, ἀλλ' ἅμα τῷ θεάσασθαι δύνασθαι παντοῖα ψάλλειν μαθήματα, παλαιὰ τε καὶ νέα, τοῦ ἀπταιστοῦ πάντῃ πάντως ἐχόμενον· τέταρτον τὸ ψάλλειν μὲν ἄλλον, αὐτὸν δὲ τὸ ψαλλόμενον γράφειν τε καὶ ψάλλειν ὁμοίως ἐκείνῳ· πέμπτον τὸ παντοῖα ποιεῖν μαθήματα ἴδια, ἢ οἰκοδὸν κινούμενον, ἢ καὶ ἐξ ἐτέρων ἐπιτάγματος καὶ μετὰ μελέτης καὶ ταύτης ἐκτός· ἕκτον ἢ τῶν ποιημάτων κρίσις ἐστίν. ἴσως μὲν καὶ τὸ δύνασθαι κρίνειν τὸ ποιηθέν, καθ' ὃ τι τε καλῶς ἂν ἔχοι καὶ ἀσφαλῶς καὶ καθ' ὃ τι μὴ, ἴσως δὲ καὶ τὸ δύνασθαι γνωρίζειν ἀπὸ μόνης ἀκοῆς τὸ τοῦδὲ τινος

ποίημα· ὅπερ δὴ κάλλιστόν ἐστι πάντων τῶν ἐν τῇ τέχνῃ. τούτων τῶν εἰρημένων ἐξ κεφαλαίων ὁ τὴν ἐπιστήμην ἔχων καὶ δυνάμενος, ὡς ἡ τέχνη βούλεται, χρῆσθαι αὐτοῖς, διδάσκαλος τέλειος ὢν λοιπὸν ποιεῖτω τε ποιήματα καὶ γραφέτω καὶ διδασκέτω καὶ ψήφους κρίνων ἐξαγέτω περὶ τῶν οἰκείων καὶ ὢν ἄλλοι ποιοῦσι, μᾶλλον δὲ περὶ τούτων· τὰ γὰρ ἴδια αὐτὸς μὲν ἀκολουθῶν τῇ τέχνῃ συνθήσει, τὴν δὲ περὶ αὐτῶν ἔχουσιν ἕτεροι ψῆφον, διὰ τὸ τὴν εὐνοίαν πεφυκέναι μὴ ἀδεκάστους ἐξάγειν τὰς ψήφους, αὐτὸν δὲ εὖνως ἔχειν τοῖς ἑαυτοῦ, καὶ ὅποια τύχῳσιν ὄντα. ὁ δὲ μήτε τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν ἔχων, μήτε διὰ τοῦτο δυνάμενος χρῆσθαι αὐτοῖς, σιγάτω λοιπὸν, τοῦτο βέλτιον τοῦ μὴ σιγᾶν ἡγησόμενός τε καὶ ἀσφαλέστερον· ἢ, εἰ μὴ σιγᾶν βούλοιτο—τοῦτο δὲ δῆπουθεν ἐξέσται τῷ βουλομένῳ παντί—, ἀλλὰ μὴ κρίνειν τὰ ἐτέρων ἐπιχειρήτω, εἰδὼς ὡς οὐδένα δυνήσεται πείσειν φαῦλον, ὡς αὐτὸς ἐστίν, ἐκοντὶ γίνεσθαι καὶ νομίζει, ἅπερ αὐτὸς νενόμικε. περὶ μὲν δὴ τούτων ἀρκεῖ τοσαῦτα· λοιπὸν δ' ἡμῖν ὁ περὶ τῶν φθορῶν λόγος. ἀλλ' ὡς ἂν τοῖς πᾶσιν εὐληπτος ᾖ, πρὸς τὸ ἀπλούστερον καὶ ἀσφαλέστερον αὐτὸν μεθοδεύσωμεν. ἔχει δὲ οὕτως.

Ἐρώτησις. Τί ἐστι φθορά καὶ διατί τίθεται, καὶ εἰς ποῖον ἦχον καταλήγει μία ἐκάστη τῶν φθορῶν;

Ἀπόκρισις. Φθορά ἐστὶ τὸ παρ' ἐλπίδα φθεῖρην τὸ μέλος τοῦ ψαλλομένου ἦχου καὶ ποιεῖν ἄλλο μέλος καὶ ἐναλλαγὴν μερικὴν ἀπὸ τοῦ ψαλλομένου ἦχου εἰς ἄλλο ποιεῖν. εἴτα πάλιν, λυομένης τῆς φθορᾶς, ψάλλεται ὁ προψαλλόμενος ἦχος εἰς τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, καθὼς καὶ πρὸ τῆς φθορᾶς· οὐκ ἐναλλάττεται γὰρ τοῦ κατ' ἀρχὰς ψαλλομένου ἦχου τὸ μέλος καὶ ἡ ἰδέα εἰς ἄλλον ἦχον χωρὶς φθορᾶς· ὁ τοιοῦτος ἐστὶ. ψάλλεται κατ' ἀρχὰς πρῶτος ἦχος· σοῦ δὲ ποιούντος ἐναλλαγὴν εἰς δεύτερον ἦχον, ἢ εἰς τρίτον, ἢ εἰς τέταρτον καὶ καθεξῆς, οὐ λέγω τοῦτο ἐτι φθοράν, ἐπειδὴ φωνὰς τελείας ἐξέρχῃ· ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ πρώτου, εἰ ἐξέλθῃς μίαν φωνήν, εὐρίσκεις δεύτερον κατὰ πάντα· εἰ δὲ δεύτερον, τρίτον· εἰ δὲ τρίτον, τέταρτον καὶ καθεξῆς, καὶ τοῦτό ἐστιν ἀπὸ παραλλαγῶν. πῶς οὖν εἰκὸς ἂν εἴη φθοράν τοῦτο εἰπεῖν ἢ μή; ὅτε ψάλλεται ὁ πρῶτος ἦχος κατὰ λόγον καὶ ἐστὶν εἰς τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ σὺ θέλεις ποιῆσαι τὴν φύσιν αὐτοῦ εἰς δεύτερον ἢ εἰς τέταρτον ἦχον, τὸ τοιοῦτον λέγεται φθορά τότε· ἐπεὶ, εἰ μὴ οὐ δῆσεις φθοράν, οὐ καταλαμβάνεται ὅτι ἐγένετο ἐναλλαγὴ τοῦ ἦχου· τοῦτο γὰρ κατὰ ἀκρίβειαν εὐρομεν ἐν τοῖς πρὸ ἡμῶν διδασκάλοις. ὅταν οὖν μέλλῃ ὁ τεχνίτης ποιῆσαι ἐναλλαγὴν τοῦ μέλους μετὰ φθορᾶς, τότε τίθησι τὴν φθοράν εἰς τὸν πρέποντα τόπον ὥσπερ σύμβολόν τι προσημαῖνον τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ ἦχου καὶ τοῦ μέλους· καὶ ἀπὸ τότε, φθειρομένου τοῦ μέλους λεπτομερῶς, ποιεῖ ἴδιον μέλος ἢ φθορά, μέχρις ὅτου εὖρῃ τὴν ἀνάπαυσιν

αὐτῆς, ἡγουν¹⁾ τὴν κατάληξιν, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνέρχεται τὸ μέλος τοῦ προβαλλομένου ἤχου εἰς τὴν ιδέαν καὶ φύσιν αὐτοῦ, λυομένης τῆς φθορᾶς καθὼς προειρήκαμεν.

Περὶ τῆς τοῦ πρώτου ἤχου φθορᾶς. Ὁ

Εἰ μὲν οὖν θῆσει τις εἰς μάθημα ψαλλόμενον τοῦ οἰουδήτινος ἤχου πρώτου ἤχου φθοράν, νόει ὅτι προκατασκευὴ ἐστὶ τοῦ βαρέος ἤχου ἢ δι' ὀλίγον, ἢ εἰς πλάτος· οὐ καταλήγει γὰρ εἰς ἄλλον ἤχον τοῦ προειρημένου ἤχου ἢ φθορά, εἰ μὴ εἰς τὸν βαρύν, καθὼς ποιεῖ καὶ διδάσκει τοῦτο ὁ μουσικώτατος μαῖστωρ, ὁ Ἰωάννης, εἰς τὸ Πικρῶς κατεδερρίζετο ἐν τῷ Μητέρες ἡτεκνοῦντο, καὶ παρακατιῶν πάλιν εἰς τὸ Μέγα ἦν τὰ δεινὸν καὶ ἀλλαχοῦ· καὶ μετ' αὐτὸν Ἐένος ὁ Κορώνης εἰς τὸ τοῦ Ἰνατί ἐφρύαξαν κράτημα (τίθησι γὰρ ἐκεῖ τὴν φθοράν τοῦ πρώτου, καὶ κατερχομένου τοῦ μέλους, ἀντὶ τοῦ εὑρεῖν ἀπὸ παραλλαγῶν τὸν μέσον τοῦ τετάρτου ἤχου, εὐρίσκει βαρύν ἤχον), καὶ μετ' αὐτὸν ὁ χαριτώνυμος λαμπαδάριος εἰς τὸ κράτημα, ὃ ἔχει τὸ Πολλάκις τὴν ὑμνωδίαν· εἰς τὸν ἀπὸ παραλλαγῶν γὰρ ἤχον τέταρτον ἐκεῖ τίθησι τὴν φθοράν τοῦ πρώτου, καὶ ἀντὶ τοῦ κατελθεῖν καὶ αὐτὸς ἀπὸ παραλλαγῶν τὸν μέσον τοῦ τετάρτου ἤχου, κατέρχεται βαρύν, καθὼς ζητεῖ ἢ φθορὰ καὶ πρέπον ἐστίν. ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς οἴκους τῆς Ἀκαθίστου περὶ τὰς ἀρχὰς οὕτως γίνεταί· ὁμοίως δὲ κατασκευάζει ἡ φθορὰ αὕτη καὶ καταλήγει εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἤχου αὐτῆς καὶ τοῦ πλαγίου πρώτου· ὅπερ ταύτὸν ἐστὶ, καθὼς ποιοῦσι πάλιν οἱ πρὸ ἡμῶν ἐπιστήμονες εἰς τοὺς προρρηθέντας οἴκους περὶ τὰς ἀρχὰς. ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ Λέων ὁ Ἀρμυριώτης εἰς τὸ στιχηρὸν τῶν Ἀγίων Παθῶν, τὸ Ὅτε τῷ σταυρῷ, εἰς τὸν δευτέρον πόδα τὸ Ἐβόα πρὸς αὐτούς. εἰς τὸν ἀπὸ παραλλαγῆς τέταρτον ἤχον εἰς τὸ Πρὸ ἐμοῦ τίθησι τὴν φθοράν τοῦ πρώτου καὶ γίνεται ὁ ἀπὸ παραλλαγῶν τέταρτος ἤχος πρώτος καὶ κατέρχεται μέχρι τέλους εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν· τὸ ἀπὸ παραλλαγῶν γὰρ μέλος τηρεῖται ἀλώβητον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ εὑρεθῆναι τὴν τοῦ πρώτου φθοράν. ἀπὸ δὲ τῆς φθορᾶς τούτου συστέλλεται τοῦ τετάρτου μέλους ἡ ιδέα καὶ ἡ παραλλαγή αὐτοῦ, καὶ ποιεῖ ἴδιον μέλος ἢ φθορὰ καὶ παραλλαγήν ἄλλην. ὁμοίως καὶ ὁ Ἡδικὸς τοῦτο ποιεῖ εἰς τὸ Ὁ συμμαχήσας κύριε, καὶ Συμεὼν ὁ Ψυρίτζης εἰς τὸ τῶν Ἀγίων Πάντων στιχηρὸν, τὸ Ἄγγελοι ἐν οὐρανοῖς· ὁμοίως καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς ἄλλα. ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ὁμοίως ποιῶ εἰς τὸ Μετὰ δακρύων γυναικες· ἂν γὰρ τις θῇ πρώτου ἤχου φθοράν καὶ καταλήξῃ εἰς φύσιν ἄλλου ἤχου, οἷαν ἂν θέλῃ, οὐ μὴν δὲ εἰς βαρύν ἢ πλάγιον πρώτου, καθὼς προειρήκαμεν, τοῦτο οὐκ ἐστὶν ἐντεχνον, ἀλλὰ πάνυ ἄτεχνον καὶ

1) Ἐν τῷ κώδικι ἦως.

ἔξω τῆς ἀληθείας. διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ ἔχει ὁ βαρὺς ἢ ὁ πλάγιος α' φθοράν, ἐπειδὴ πληροὶ τὸ τούτων ὑστέρημα ἢ φθορά αὕτη. εἰ δὲ καὶ εὐρίσκονται ἐν τισι παλαιοῖς βιβλίοις καὶ τούτων τῶν ἤχων φθοραί, ἀλλ' οὐκ ἐχρήσαντο ταύταις οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι, οἱ πρὸ ἡμῶν, ἀλλ' οὐδὲ ἡμεῖς χρησόμεθα ταύταις, καθὼς εὐρίσκεται καὶ τοῦ πλαγίου τετάρτου φθορά εἰς γραψίματα ἁμαθῶν, καὶ οὐκ ἔχει καὶ αὕτη χρῆσιν, ἐπεὶ ἡ τοῦ νανὰ φθορά λέγεται φθορά πλαγίου τετάρτου.

Περὶ τῆς τοῦ δευτέρου ἤχου φθορᾶς. Ϝ

Εἰ δὲ δευτέρου ἤχου φθοράν θῆς, νόμι δτι λύσις ἐστὶ τοῦ μέλους τῆς νενανῶ φθορᾶς, ἢ δεσμὸς πρὸ ὀλίγου, ἢ καὶ εἰς πλάτος. καὶ εἰ μὲν λύσις ἐστὶ τοῦ νενανῶ, μνήσθητι ὅτι εἰς ἓν κράτημα τοῦ Κορώνη, εἰς τοὺς δευτέρους, οὐ ἡ ἀρχή

$\frac{\overline{\tau\omicron}}{\tau\omicron}$,

γίνεται ἀπὸ μέλους ὁ τρίτος νενανῶ, ἐλκόμενος παρὰ τῆς φθορᾶς. εἴτα, θέλοντος τοῦ ποιητοῦ λύσαι αὐτόν, τίθησιν ἔμπροσθεν τοῦ δευτέρου ἤχου φθοράν καὶ πάλιν ἀνέρχεται τὸ μέλος τοῦ δευτέρου ἤχου εἰς τὴν ιδέα αὐτοῦ. ὁμοίως καὶ ὁ λαμπαδάριος Ἰωάννης εἰς τοῦ δευτέρου τὸ ἑαυτοῦ κράτημα τὸ μέγα· εἰς δὲ τὸν καλοφωνικὸν στίχον τὸ Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ποιεῖ ὁ χαριτώνυμος μαῖστωρ οὕτως. τίθησιν ἐκεῖ δευτέρου ἤχου φθοράν περὶ τὰ μέσα, εἰς τὸ Ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, καὶ πρῶτον λύει τὴν νενανῶ φθοράν, εἴτα δεσμοὶ καὶ μετὰ ταῦτα καὶ πλατύνεται ἐντέχνως, ὑποδεικνύουσα τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς. εἰ δὲ διὰ δεσμὸν τέθεται ἡ φθορά αὕτη, γίνεται οὕτως. ὁ πρῶτος ἤχος πολλάκις τετραφωνῶν γίνεται δεῦτερος ἀπὸ μέλους. ποιεῖ δὲ τοῦτο ἡ τῆς τοῦ δευτέρου ἤχου φθορᾶς δύναμις. εἰ γὰρ μὴ ἐτίθετο φθορά εἰς τὸν πρῶτον, κατήρχετο εἰς τὸν μέσον αὐτοῦ τὸν βαρύν. ἀλλὰ διὰ τοῦτο τίθεται ἡ φθορά ἢ ὁ ἤχος, καὶ ἀντὶ τοῦ βαρέος δεσμοὶ τὸ μέλος καὶ γίνεται μέσος τοῦ δευτέρου οὕτως·

$\frac{\overline{\tau\omicron}}{\tau\omicron}$ »
 δευτέρου.

ὁ δὲ θαυμασιώτατος Ἰωάννης ὁ λαμπαδάριος εἰς τὴν Ἀκάθιστον ποιεῖ τὸν τέταρτον ἤχον δεύτερον, εἰς τὸ Ἔχουσα θεοδόχον, παρακατιῶν εἰς τὸ Ἥ παρθένος τὴν μήτραν. τίθησιν ἐκεῖ εἰς τὸν τετραφωνοῦντα τέταρτον τὴν φθοράν τοῦ δευτέρου καὶ γίνεται εὐκόλως δευτέρου ἤχου μέλος. ὁμοίως καὶ εἰς τὸ Νέαν ἔδειξε κτίσιν. εἰς τὸ Ἐμφανίσας ὁ κτίστης ποιεῖ τὸ αὐτὸ πάλιν. ἡ κατάληξις γοῦν ταύτης τῆς φθορᾶς καὶ ἡ ἀνάπαυσις ἐστὶν ὁ μέσος τοῦ δευτέρου, ὁ πλάγιος τέταρτος. πλὴν οὐ κατέρχεται ἀπλῶς εἰς

τὸν πλάγιον τέταρτον, ἀλλὰ δεσμεῖται παρὰ τῆς φθορᾶς καὶ λέγεται ἔσω δεύτερος· εἰ γὰρ μὴ ἐδεσμεῖτο ὁ πλάγιος τέταρτος, τίς ἡ χρειαῖς ἵνα τεθῇ φθορὰ δευτέρου; ἀλλὰ διὰ τοῦτο τίθεται ἡ φθορὰ, δεσμοῦσα τὸ μέλος ἐλκόμενον.

⚡
Περὶ τῆς τοῦ τρίτου ἤχου φθορᾶς.

Εἰ δὲ τοῦ τρίτου ἤχου θεῖναι βούλει φθοράν, γίνωσκε ὅτι οὐ τίθεται εἰς τὸν ἦχον αὐτοῦ ψαλλόμενον ἀπλῶς χωρὶς ἄλλης φθορᾶς ἢ τούτου φθορᾶ· ἐπειδὴ γὰρ τρίτος ἐστὶ καὶ οὐκ ἀναγκάζει τὸ τούτου μέλος ἄλλη φθορὰ, χρειαν ἢ φθορὰ τοῦ τρίτου οὐκ ἔχει. πλὴν ὅτε γένηται τριφωνία ἀπὸ τοῦ τρίτου, τότε τίθεται ἡ τοῦ τρίτου φθορὰ, ἥτις λέγεται καὶ φθορὰ τοῦ πλαγίου τετάρτου καὶ ὀνομαζομένη νανά. τίθεται δὲ καὶ ἐκεῖ ὅπου ζητεῖ τὸ μέλος καὶ ἀναγκάζει ὅπως λύσῃ ἄλλην φθοράν. ἡ φθορὰ γοῦν αὕτη οὐκ ἀλλαχού καταλήγει, εἰ μὴ εἰς τὸν πλάγιον τέταρτον, καθὼς προείπομεν, ὅτι ἐστι καὶ λέγεται φθορὰ πλαγίου τετάρτου, καὶ ὡς καθὼς μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ ὁ θαυμασιος τφόντι μαίστωρ, ὁ Κουκουζέλης, εἰς τὸ Οἶμοι γλυκύτατε Ἰησοῦ, ἐν τῷ Μεγαλύνω τὰ πάθη σου· τίθησι γὰρ ἐκεῖ τὴν τοῦ νανά φθοράν εἰς τὸν ἀπὸ παραλλαγῶν τέταρτον καὶ γίνεται τρίτος. καὶ πρῶτον μὲν λύει τὴν τοῦ νενανῶ φθοράν, δεύτερον δὲ ὅτι κατέρχεται ἀνεμποδίστως εἰς τὸν πλάγιον τετάρτου. εἰς δὲ τὰ φθορικά κρατήματα πολλάκις ἡ φθορὰ αὕτη καταλήγει καὶ εἰς ἦχον πλάγιον πρώτου. οὐ ποιεῖ δὲ τοῦτο ὁ ποιητής καὶ τίθησι τὴν φθοράν, ἵνα κατέλθῃ ἀπαραιτήτως εἰς τὸν πλάγιον πρώτου, ἀλλ' ἵνα λύσῃ προτεθειμένην φθοράν, καὶ μετὰ ταῦτα εὕρισκει, ὅτι κατέρχεται καὶ εἰς τὸν πλάγιον πρώτου τυχεῦσα. εἰ μὲν οὖν γένηται τρίτου ἤχου ἰδέα ἐκεῖ ὅπου ἂν τεθῇ ἡ φθορὰ αὕτη, γίνωσκε ὅτι πρῶτον τίθεται διὰ λύσιν τῆς τοῦ νενανῶ φθορᾶς, καὶ δεύτερον ἵνα δεσμεύσῃ καὶ καταλήξῃ καὶ εἰς τὸν πλάγιον τετάρτου, καθὼς προειρήκαμεν. εἰ δὲ τεθῇ διὰ λύσιν τῆς τοῦ νενανῶ καὶ μόνον καὶ οὐ καταλήξῃ εἰς ἦχον πλάγιον τετάρτου, νόει ὅτι ἡ μέλος τοῦ πλαγίου δευτέρου ἐνι κατ' ἀρχάς, ἡ νενανῶ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸ ὀλίγου ποιεῖ μερικὴν ἐναλλαγὴν καὶ πάλιν ψάλλεται τὸ τοῦ νενανῶ μέλος ἢ τοῦ πλαγίου δευτέρου εἰς τὴν ἰδέαν αὐτοῦ. εἰ δὲ ἄλλου ἤχου ἐστὶ μέλος, ἢ γοῦν πρώτου ἢ δευτέρου, ἢ πλαγίου πρώτου ἢ βαρέος, καὶ δεσμεῖται παρὰ τῆς τοῦ νενανῶ φθορᾶς, εἴτ' ἀναγκάζει πάλιν τὸ μέλος καὶ ζητεῖ ἵνα ἔλθῃ εἰς τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, τότε ἐστὶ χρειαῖς ἵνα θῇ φθοράν πρὸς λύσιν τοῦ νενανῶ. καὶ εἰ μὲν πρώτου φθορὰ ἐστίν, ἵνα κατέλθῃς βαρὺν καὶ μετὰ ταῦτα εὐρῆς τὸν ζητούμενον ἦχον· εἰ δὲ δευτέρου, ἵνα κατέλθῃς τὸν μέσον αὐτοῦ δεδεμένον καὶ μετὰ ταῦτα ἵνα λύσῃς αὐτὸν μετὰ τῆς νανά φθορᾶς, ἢ τοῦ τετάρτου, καὶ διορθώσῃς τοῦ πρώτου μέλους τὴν ἰδέαν καὶ

εὐρήσης ὁ βούλει· εἰ δὲ τρίτου μόνον, ἵνα κατέλθῃς καὶ τὸν πλάγιον τετάρτου ἀνεμποδίστως καὶ ποιήσης καὶ τὸν ἦχον, καὶ μετὰ ταῦτα ὡς βούλει καὶ τὸ ἔμπροσθεν ποιήσης. γνωστόν σοι δὲ ἔστω καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ φθορὰ αὕτη οὐκ ἔχει καθὼς ἐστὶν ἡ τοῦ πρώτου ἢ τοῦ δευτέρου, ἢ τοῦ τρίτου, ἢ τοῦ τετάρτου, ἢ τοῦ πλαγίου δευτέρου, διότι καὶ τούτων τῶν ἡχῶν αἱ φθοραὶ δεσμοῦσι καὶ λύρουσι τάχει καὶ ποιοῦσιν ἐναλλαγὴν μερικὴν ἀπὸ ἡχον εἰς ἄλλον καὶ ἔχουσι τοῦτο καὶ μόνον. αὕτη δὲ ἡ τοῦ νανά φθορὰ, ἥτις ἐστὶν ἀπὸ παραλλαγῶν ἡχος τρίτος, οὐχ οὕτως, ἀλλὰ σχεδὸν εἰπεῖν ἐστὶν ὡς ἡχος κύριος, διότι καὶ στιχηρὰ ἰδιόμελα πολλὰ ἔχει καὶ προσόμοια καὶ εἰρμούς καὶ καλοφωνικὰ στιχηρά, ὡς οἱ κύριοι ἡχοι. ἀλλὰ καὶ ἀλληλουάρια εἰς τὸν πολυέλεον καὶ εἰς τὸν ἄμωμον τῶν λαϊκῶν. καὶ εἰκότως ἂν τις καλέσειε ταύτην ἡχον καὶ οὐ φθοράν, καθὼς ἔχει καὶ ἡ τοῦ νενανῶ γλυκυτάτη καὶ λεπτοτάτη φθορὰ. καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Περὶ τῆς τοῦ τετάρτου ἡχου φθορᾶς.

Ἀναγκαῖον δὲ εἰπεῖν καὶ περὶ τῆς τοῦ τετάρτου ἡχου φθορᾶς. γίνωσκει γάρ, ὅτι χωρὶς δεσμοῦ πρῶτον τοῦ νενανῶ ἢ μέλους δευτέρου ἡχου κατ' ἀρχὰς οὐ τίθεται ἡ τοῦ τετάρτου ἡχου φθορὰ. καὶ εἰ μὲν δεσμός ἐστι τῆς τοῦ νενανῶ φθορᾶς, θέλων λύσαι τὸ ταύτης μέλος ὁ ποιητὴς τίθησι τὴν τοῦ τετάρτου ἡχου φθοράν καὶ εὐθὺς περικόπτει τὴν δύναμιν τοῦ νενανῶ καὶ ποιεῖ μέλος ἴδιον αὕτη, καθὼς ποιεῖ ὁ χαριτώνυμος διδάσκαλος εἰς τὸ Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς καὶ εἰς τὸ φθορικὸν αὐτοῦ τὸ πλαγίου τετάρτου· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τέταρτον. ὁμοίως καὶ ὁ Κορώνης εἰς τὸ τέλος τοῦ Ἰνατί ἐφρύαζαν τὸ μέγα. καὶ ὁ λαμπαδάριος Ἰωάννης εἰς τὸ φθορικὸν αὐτοῦ κράτημα, τὸ πλαγίου τετάρτου, καὶ εἰς τὸ Τῆ ὑπερμάχῳ καὶ εἰς τοὺς οἴκους αὐτοῦ ὁμοίως ποιεῖ. καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ οἱ αὐτοὶ καὶ ἕτεροι ποιηταὶ ὁμοίως ποιοῦσιν. εἰ δὲ δευτέρου ἡχου μέλος ἐστὶ κατ' ἀρχὰς καὶ θέλων ὁ ποιητὴς ὑποστεῖλαι τὸ τούτου μέλος καὶ ποιῆσαι πλαγίου τετάρτου ἀντὶ τοῦ ἔσω δευτέρου δεδεμένου τίθησι τὴν φθοράν τοῦ τετάρτου ἡχου καὶ ποιεῖ λύσιν τῆς τοῦ δευτέρου καὶ γίνεται πλάγιος τετάρτου, καθὼς ποιεῖ τοῦτο ὁ κορυφαῖος τῶν διδασκάλων καὶ ὡς ἀληθῶς μαῖστωρ Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης εἰς τὸ στιχηρὸν τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα, Τὴν τετραδάκαριθμον χορεῖαν, εἰς τὸν δεύτερον πόδα, τὸ Ἐλάφρυνον τὸ βάρος· δευτέρου γάρ ἡχου ὄντος τοῦ καλοφωνικοῦ αὐτοῦ, περὶ τὰ τούτου μέσα τίθεται φθορὰ τετάρτου εἰς τὸ Ἐβάφησαν ἡμῶν οἱ πόδες, καὶ ἀντὶ τοῦ τὸν ποιητὴν κατελθεῖν δεύτερον ἔσω, κατέρχεται ἀπλῶς εἰς τὴν τοῦ πλαγίου τετάρτου φύσιν, ὡς καθὼς γίνεται καὶ εἰς τὸ Παῦλε στόμα κυρίου. τὸ αὐτὸ ποιεῖ καὶ πρωτοφάλτης ὁ Γλυκὺς εἰς τὸ τοῦ ἀγίου Σπυρίδωνος

στιχηρόν, τὸ Ἱεραρχῶν τὸ θεῖον κειμήλιον, εἰς τὸ Σὺ ἐν ἀρεταῖς. ὁμοίως καὶ ὁ Καμπάνης εἰς τὸ Οὗτος γὰρ ἐκήρυξεν οὕτως ποιεῖ, καὶ ψάλλεται ἀπὸ τὰ μέσα λελυμένον ἕως τέλους εἰς φύσιν πλαγίου τετάρτου. ἐπόμενος οὖν καὶ γὰρ τούτοις τοῖς διδασκάλοις ἐποίησα εἰς τὸ ἴδιον στιχηρόν Τὸ ἀπ' αἰῶνος μυστήριον ὁμοίως, εἰς τὸ Καὶ θεὸς ἐπιθυμήσας οὐ γέγονεν· τίθημι γὰρ τὴν τοῦ τετάρτου ἤχου φθορὰν καὶ κατέρχεται ἅπαν τὸ μέλος ἀπὸ τῆς φθορᾶς τοῦ τετάρτου λελυμένον μέχρι τέλους. ὁμοίως καὶ εἰς τὸ στιχηρόν Τὸν ἐκ προφήτου προφήτην, καὶ εἰς τὸ Χαίρετε λαοὶ καὶ ἀγαλλιᾶσθε· πολλάκις γὰρ εὐρίσκομεν καὶ τὸν τρίτον ἑπταφωνοῦντα, ἀπὸ τὸν πλάγιον τετάρτου γινόμενον τέταρτον, καθὼς ποιεῖ τοῦτο ὁ Κορώνης εἰς τὸ τοῦ Ἰνατί ἐφρύαξαν κράτημα. καὶ ἄλλοι πολλοὶ ποιοῦσι τοῦτο. τοῦτο δὲ μάλιστα εὑροὶ τις ἂν καὶ εἰς τοὺς οἴκους τοὺς παλαιούς, πολλὰ ὥς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦ λαμπαδαρίου. καὶ ἄλλως τὸν ἀπὸ παραλλαγῆς γὰρ πρῶτον ἤχον εὐρίσκομεν γεγονότα τέταρτον, καθὼς ποιεῖ Μιχαὴλ ὁ τῆς Πατρίδος εἰς τὸ Γενεθλίων τελουμένων καὶ εἰς τὸ Τῇ ἀθανάτῃ σου κοιμήσει, καὶ ὁ μοναχὸς Γερμανὸς εἰς τὸ Αὕτη ἡ ἡμέρα κυρίου, καὶ ἄλλος εἰς τὸ Ἀτελεύτητος ὑπάρχει. ταῦτα δὲ γίνονται παρὰ τῆς τοῦ τετάρτου φθορᾶς, εἰ καὶ οὐ τίθεται πολλάκις φθορὰ τετάρτου, ἀλλ' ἀπὸ μέλους γινόμενον οὕτως φθορὰ καλεῖται. καὶ ταῦτα μὲν περὶ ταύτης.

Περὶ τῆς τοῦ πλαγίου δευτέρου ἤχου φθορᾶς.

Περὶ δὲ τῆς τοῦ πλαγίου δευτέρου ἤχου φθορᾶς ἔχει τις ἂν ἴσως εἰπεῖν, ὅτι εἰ μὴ ἦν τοῦ νενανῶ, ἦν χρεια τῆς τοῦ πλαγίου δευτέρου· ἐπεὶ δὲ τοῦ νενανῶ ἡ φθορὰ δύναται καὶ τὸ ταύτης ἀναπληροῦν ὑστέρημα καὶ τὴν ἑαυτῆς χρεια, τίς ἦν χρεια ἵνα τεθῇ ἡ τοῦ πλαγίου δευτέρου; οὕτω μὲν οὖν εἴποι τις ἂν ἀπορῶν. ἡμεῖς δὲ φαμέν οὕτως, ὅτι ἡ μὲν τοῦ νενανῶ φθορὰ δεσμοὶ εἰς πλάτος καὶ λύεται ἐντέχνως παρ' ἄλλων φθορῶν, καὶ ἔχει καθ' ἑαυτὴν μονοπροσώπως ἴδια μέλη καὶ ἄλλην ἐνέργειαν, ἅτινα οὐκ ἔχει αὕτη ἡ τοῦ πλαγίου δευτέρου, καθὼς μέλλομεν εἰπεῖν περὶ ταύτης· τοῦ δὲ πλαγίου δευτέρου ἡ φθορὰ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ ποιεῖ καὶ αὕτη μερικὴν ἐναλλαγὴν, ὥς καὶ αἱ τῶν ἄλλων ἤχων φθοραί, καὶ εὐθὺς λύεται ὥς ἐν συντόμῳ καὶ χωρὶς ἐτέρας φθορᾶς, καθὼς ὑποδεικνύει τοῦτο ὁ χαριτώνυμος μαῖστωρ, ὁ Κουκουζέλης, εἰς τὸ μουσικώτατον αὐτοῦ κράτημα, ὃ ἔχει εἰς τὸν βαρὺν ἤχον, τὸ μέγα· τίθησι γὰρ ἐκεῖ περὶ τὰ μέσα τῆς τοῦ κρατήματος ὁδοῦ τὴν τοῦ πλαγίου δευτέρου φθορὰν καὶ κατέρχεται τὸ μέλος εἰς τὸν πλάγιον δευτέρου ἀπλῶς, οὐχ ὥς τῆς νενανῶ δεσμοῦ φθορᾶς. καὶ παρακατιῶν πάλιν τὸ αὐτὸ ποιεῖ. καὶ πάλιν εἰς ἐν ἀλληλουϊάριον,

ὁ ἔχει εἰς τὸν μέγαν ἐσπερινόν, ὃ λέγεται Φράγγικον, ὁμοίως ποιεῖ. ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Δουλεύσατε περὶ τὸ τοῦ κρατήματος τέλος· ὁμοίως καὶ εἰς τὸν καλοφωνικὸν στίχον τὸ Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα, περὶ τὰ μέσα τούτου. εἰ δὲ θέλεις μαθεῖν καὶ εἰς ἄλλα καλοφωνικά καὶ κρατήματα πῶς τίθεται καὶ δεσμοὶ καὶ λύεται ὡς ἐν συντόμῳ, ἴδε εἰς ταῦτα τὰ προρρηθέντα ποιήματα καὶ ἀλλαχοῦ εἰς ἄλλα μαθήματα, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἄν βάρος μὲν τῶν λυπηρῶν, καὶ εἰς τὸ κράτημα τοῦ Κορώνη τὸ πλαγίου δευτέρου, τὸ μέγα, περὶ τὴν ἀρχὴν καὶ εἰς τὸ ἔμπροσθεν· καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κρατήματος τοῦ Κουκουζέλη, τοῦ ὀνομαζομένου χοροῦ, ὃ ἔχει εἰς τὸν πλάγιον τετάρτου. ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἴδιόν μου κατανυκτικόν, ὃ ἐποίησα εἰς τὸν βαρὺν ἦχον, τὴν τετραυματισμένην μου ψυχὴν, περὶ τὴν ἀρχὴν, καὶ νόει ὅτι οὕτως πρέπον τιθέναι τὴν τοῦ πλαγίου δευτέρου φθοράν.

Περὶ τῆς γλυκυτάτης φθορᾶς τοῦ νεῖανῳ.

Ἐσχάτην μὲν τῇ τάξει, πρώτην δὲ τῷ ἀξιώματι πασῶν τῶν φθορῶν ὡς ἀποτελέσματι καὶ οἷον μελιχρόν καὶ εὐηχον μέλος, ὡς κρατίστην καὶ λιγυρωτέραν, μᾶλλον δὲ καὶ κυριωτέραν, περιφέρομεν τὴν τοῦ νενανῳ φθοράν, ἣτις ἐστὶν ἀπὸ παραλλαγῶν ἦχος πρῶτος· διότι αἱ μὲν τῶν ἄλλων ἡχων φθοραὶ δεσμοῦσι καὶ λύουσιν ὡς ἐν συντόμῳ ἐντέχνως, ἡ δὲ τοῦ νενανῳ φθορὰ καὶ αὐτὸ μὲν ἔχει καὶ αὐτὴ κατὰ τόπους, ἔχει δὲ καὶ περιττότερα ἄλλα, ἅτινα οὐκ ἔχουσιν αἱ τῶν ἄλλων ἡχων φθοραί· ἴδιον γὰρ μέλος ἔχει παρὰ τοὺς ἄλλους ἦχους καὶ παρὰ τὰς φθοράς αὐτῶν καὶ ἄλλην ἐνέργειαν. καὶ εἰκότως ἂν τις καλέσειε ταύτην ἦχον καὶ οὐ φθοράν, ἐπεὶ καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἑνατος ἦχος καλεῖται, διότι ἔχει μονοπροσώπως ἐπ' αὐτῇ ἡ φθορὰ αὕτη καὶ ἀλληλουϊάρια, καὶ στιχηρὰ ἰδιόμελα, καὶ καλοφωνικά, καὶ κρατήματα, καὶ κατανυκτικά, καὶ σχεδόν, εἰ τι ζητήσεις ἐν ταύτῃ τῇ φθορᾷ, εὐρήσεις καθὼς ἔχουσι καὶ οἱ κύριοι ἦχοι. ὅταν δὲ τεθῇ καὶ εἰς ἄλλου ἡχου μέλος, ποιεῖ μέλος ἴδιον παρ' ὃ ποιοῦσιν αἱ ἄλλαι φθοραί, καὶ ἡ κατάληξις ταύτης οὐ γίνεται εἰς ἄλλον ἦχον ποτέ, εἰ μὴ εἰς τὸν πλάγιον δευτέρου. εἰ δὲ θήσῃ τις ταύτην τὴν φθοράν καὶ οὐ καταλήξῃ εἰς πλάγιον δευτέρου, ἀλλ' εἰς ἕτερον ἦχον, τοῦτο οὐκ ἐστὶν ἐντεχνον· προεῖπομεν γάρ, ὅτι ἐστὶν ἀπὸ παραλλαγῶν ἡ αὕτη πρῶτος ἦχος. καὶ οὕτως ἔχει, ἀλλ' οὐ συνίσταται πάντοτε εἰς πρῶτον ἦχον τὸ μέλος αὐτῆς, ἀλλὰ πολλάκις δεσμοῦσα καὶ τὸν τρίτον ποιεῖ τοῦτον νενανῳ, ὁμοίως καὶ τὸν τέταρτον· ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν δεύτερον καὶ τὸν πλάγιον τετάρτου. πλὴν ἡ κατάληξις αὐτῆς γίνεται εἰς τὸν πλάγιον δευτέρου, καὶ εἰς ὅποιον ἦχον καὶ τεθῇ, καθὼς διδάσκει καὶ ποιεῖ τοῦτο ὁ ἀληθὴς μουσικώτατος καὶ διδάσκαλος μαίστωρ Ἰωάννης εἰς τὸ Μήποτε ὀργισθῇ κύριος ἐν τῷ Δου-

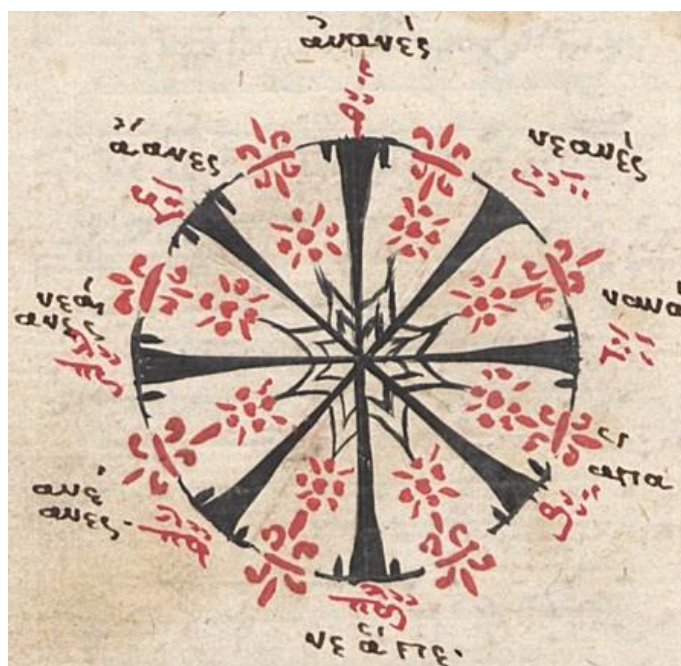
λεύσατε· τετάρτου γὰρ ἤχου ὄντος ἐκεῖ ἀπὸ παραλλαγῶν, δεσμοὶ τοῦτο ἢ φθορὰ αὕτη καὶ ἀντὶ τοῦ κατελθεῖν πλάγιον πρῶτον, κατέρχεται πλάγιον δευτέρου. ὁμοίως καὶ πρωτοφάλτης ὁ Κορώνης εἰς τὸ Ὡ πάσχα τὸ μέγα καὶ περὶ τὰ μέσα εἰς τὸ Σοῦ μετασχεῖν. καὶ ὁ λαμπαδάριος Ἰωάννης εἰς τὸ Ἀναστάσεως ἡμέρα καὶ εἰς τὸ Αὕτη ἢ κλητὴ καὶ εἰς τὸ Τὴν παγκόσμιον δόξαν καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ὁμοίως ποιεῖ. ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πολυέλεον τοῦ Κουκουμᾶ καὶ εἰς τὰ ἀντίφωνα τοῦ βαρέος οὕτω ποιοῦσι πάντες, καὶ ἄλλως εἰς τὸ Τῇ ὑπερμάχῳ δεσμοὶ τὸν τρίτον ἐκεῖ πολλάκις ἐπταφωνοῦντα καὶ γίνεται νενανῶ. καὶ εἰς τὰ κρατήματα αὐτοῦ τὰ πλαγίου τετάρτου, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς ἀλληλουϊάρια καὶ κοινωνικὰ ὁμοίως ποιεῖ. εἰς δὲ τὰ ἀντίφωνα, τοὺς τετάρτους, ποιοῦσι τοῦτο πάντες οἱ ποιηταί. ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ καλοφωνικὰ ὁμοίως καὶ τὸν δεύτερον γινόμενον νενανῶ καὶ τὸν πλάγιον τετάρτου εὐρήσεις εἰς τὰ φθोरικὰ κρατήματα καὶ εἰς τοὺς οἰκούς τοῦ λαμπαδαρίου.

Ἐπίλογος.

Ταυτὶ μὲν οὖν ἡμεῖς εἰς δύναμιν ἀρχοῦντως δοκοῦμεν εἰρῆσθαι, τάχα δὲ καὶ ὡς ὁ τῆς ἀληθείας βούλεται λόγος. εἴη δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν οὕτω δόξῃν περὶ αὐτῶν· εἰ δὲ τισιν οὐκ ἀρέσκει τὰ εἰρημένα, ἡμᾶς μὲν ἢ τῆς ἀληθείας ζήτησις ἐξαιτιᾶται, εἰ καὶ ποὶ δοκεῖ μὲν διαπίπτειν αὐτῆς — δυσodήρατος γὰρ ἡ ταύτης εὐρεσις —, ἐκεῖνοι δὲ καθ' ὃ τι ἐν αὐτοῖς ἀρέσκει λεγέτωσαν· εὐλογα γὰρ δοκοῦντες λέγειν καὶ ἡμᾶς ἐξουσι πειθομένους τε αὐτοῖς καὶ χάριν εἰδότας τῆς ὠφελείας, εἰ μὴ τι βέλτιον τῆς αὐτῶν ἀντιθέσεως εἰπεῖν ἔχομεν. μὴ δεικνύντες δὲ καθ' ὃ τι οὐκ ἀρεστὰ τὰ εἰρημένα, ἀπλῶς δὲ μόνον οὕτω λέγοντες μὴ ἄμεμπτα εἶναι, δυνήσονται μὲν πείσειν οὐδένα, δόξουσι δὲ πᾶσι λοιπὸν ὡς ἀκαίρῳ φιλονεικία καὶ φθόνῳ κεκινημένοι τοῖς πάντῃ βασκαίνουσιν ἀνεπιλήπτοις.

+ Ἐν ἔτει αχιν^φ [= 1656] τῆς ἐνσάρχου οἰκονομίας ἐγράφη τὸ παρὸν χειρὶ Παρθενίου ἱερομονάχου. τοῦ ἐν πνευματικοῖς κυροῦ Ματθαίου.

Ἀ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς.

Μέθοδος τῶν ὀκτῶ ἤχων.

Ἐν ἰδίᾳ διατριβῇ κατέγραψα ὅσα μέχρι τοῦ ἔτους 1899 ἐγίνωσκον ἐγχειρίδια πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς¹⁾. Τούτων ἱκανὰ ἐξεδόθησαν ὕστερον, ἐπεὶ δὲ καὶ ἕτερα μέχρι σήμερον ἀνεῦρον ἐν χειρογράφοις, μὴ ἀναφερόμενα ἐν τῇ ῥηθείᾳ διατριβῇ, σκοπὸν ἔχω, τοῦ καιροῦ ἐπιτρέποντος, νὰ δημοσιεύσω ὑπὸ μορφήν συμπληρώματος νέαν τῶν τέως ἀγνώστων μοι τούτων ἐγχειριδίων ἀναγραφὴν. Ἐνὸς ὅμως αὐτῶν προδημοσιεύω σήμερον τὸ κείμενον παρουσιάζον ὡς ἔχει ἀρκοῦν ἐνδιαφέρον ἐξ ἐπόψεως λογοτεχνικῆς.

Τοῦτο εὑρίσκεται ἐντὸς χειρογράφου Παπαδικῆς τοῦ ἔτους 1752, ἀνηκούσης τῇ ἐν Πετροῦπόλει Δημοσίᾳ Αὐτοκρατορικῇ Βιβλιοθήκῃ (ἀρ. 139), εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τέσσαρας διαφόρους μεθόδους Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ, Ξένου Κορώνη καὶ Θεοδούλου τινός· σκοπὸν δὲ ἔχει νὰ διδάξῃ ἐμπράκτως τοὺς ποικίλους τρόπους τῶν ὀκτῶ τῆς μουσικῆς ἤχων, ἥτοι ὑπὸ τίτλον «Πεντηχοστάρια κατ' ἤχον» ἔχομεν ὀκτὼ ἀλλεπάλληλα τροπάρια εἰς δεκαπεντασυλλάβους πολιτικούς στίχους συνοδευομένους μὲ σημεῖα μουσικά. Ἐν ἐνὶ δὲ ἐκάστῳ τροπαρίῳ

1) Ὁρα И. В. Ягичъ, Служебныя минеи за сентябрь, октябрь и ноябрь, въ церковнославянскомъ переводѣ по русскимъ рукописямъ 1096—1097 г. Ἐν Πετροῦπόλει, 1886, σ. 045, 0169, 0228.

2) Byzant. Zeitschrift, VIII, σ. 111—121.

διὰ τῶν σημείων τούτων ἀναπαρίσταται πρακτικῶς εἰς ἕκαστος τῶν ἡχῶν μεθ' ὧν τῶν ποικιλοτήτων αὐτῶν· ὥστε ὁ δυνάμενος νὰ ψάλῃ ταῦτα, τὰς λέξεις μετὰ τῶν σημαδιῶν των, λαμβάνει γνῶσιν τῆς βυζαντινῆς ὀκταηχίας, ὡς αὕτη ἐξετελεῖτο ἐν τοῖς καιροῖς τῶν συνθετῶν τῶν ἐν λόγῳ τροπαρίων καὶ τῶν μουσικῶν αὐτῶν σημείων. Τῶν τροπαρίων συντάκτης παρουσιάζεται ἐν τῷ τίτλῳ των εἰς πατριάρχης Γερμανὸς ἀπροσδόριστος (νοητέος δὲ ὁ 2-ος ὁμώνυμος πατριάρχης Κ/πόλεως, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1222 — 1240) ¹⁾, τοῦ δὲ μέλους αὐτῶν συνθέτης Μιχαὴλ λαμπαδάριος ὁ Ἀνανεώτης, ὃν, ἂν ἀποβλέψωμεν εἰς τὸ σύνολον τῆς μεθόδου τούτου καὶ τῶν τροπαρίων αὐτῶν, δεόν νὰ λογιζώμεθα καὶ σύγχρονον τῷ Γερμανῷ καὶ μελιστῇ ἐκ προτροπῆς ἢ παραγγελίας τῶν στίχων του. Ὁ Ἀνανεώτης δὲν εἶναι ἄγνωστος ὡς μουσικός (ἔργα αὐτοῦ φέρονται ἐν τισιν ἀντιγράφοις Παπαδικῶν, ἐπιγραφόμενα ἀπλῶς εἰς ὄνομα Ἀνανεώτου) ²⁾, ἀλλὰ νῦν τὸ πρῶτον, ὡς φαίνεται, γίνεται γνωστὸν καὶ τὸ κύριον ὄνομα καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ. Σημειωτέον ἔτι, ὅτι τῶν Πεντηκοσταρίων τοῦ Γερμανοῦ ἀτελεῖς καὶ ἡμαρτημένον ἀντίγραφον (ἄνευ δὲ μελοποιίας) εὑρεν ὁ K. Horna ἐν τῷ cod. Vatic. 207, τὴν δὲ πρώτην αὐτῶν στροφὴν καὶ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τοῦ Ἀλλατίου, κατὰ χωρίσας αὐτὴν ἐν τῷ χρησίμῳ πονηματίῳ του: *Analekten zur byzantinischen Literatur*, σ. 32. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ ἐπιγραφή ἔχει ἄλλως, ἥτοι «Πεντηκοστάρια ψαλλόμενα τῇ Κυριακῇ· ποίημα τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου κυροῦ Γερμανοῦ βασιλεῖ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Βατάτζῃ· εἰς ἡχὸν πλάγιον. Ἦχος α'. Τὸν πρῶτον, σῶτερ» κτλ. Παρατίθεται νῦν ὧδε τὸ κείμενον τοῦ ἐν Πετροπόλει κώδικος, ὅμως δὲ διωρθωμένον καὶ ἄνευ ἐνδείξεως ὧν τῶν ἐν τῷ κώδικι γραφικῶν σφαλμάτων.

ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΑ ΚΑΤ' ΗΧΟΝ.

Οἱ λόγοι διὰ στίχου τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν
Γερμανοῦ πατριάρχου,
τὸ δὲ μέλος κυρ Μιχαὴλ τοῦ λαμπαδαρίου καὶ Ἀνανεώτου.

Ἦχος α'.

Τὸν πρῶτον, σῶτερ, ἐν βροτοῖς, τῶν γηγενῶν τὴν ρίζαν,
εἰς ὕδωρ πάλαι φυτουργεῖς, εἰς χλόην παραδείσου·
ἀλλ' ἐξορύττει φθονερός ταύτην τὴν ρίζαν ὄφιν,
ὥσπερ πασσάλῳ χρώμενος παρακοῆς τῷ ξύλῳ.
Μετὰ τὴν ριζορύχῃσιν σῆψιν καὶ πρὸς τοὺς κλάδους,
καὶ πρὸς φθορὰν καταφορὰ καὶ πρὸς τὸν Ἄδην ῥίψιν.

5

1) Τοῦ Γερμανοῦ τούτου γινώσκονται καὶ ἄλλοι δεκαπεντασύλλαβοι στίχοι, ὁ δὲ ἄρῃνος αὐτοῦ, ὃν πρῶτος ἐξέδωκεν ὁ Καίσαριος Δακόντες ἐπ' ὀνόματι τοῦ πρώτου Γερμανοῦ (Καθρέπτης γυναικῶν. Ἐν Λιψία 1766, τ. 2, σ. 444 — 446). Περὶ δὲ τῶν ἀντιγράφων καὶ τοῦ συγγραφέως ὁρα K. Horna, *Analekten zur byzantinischen Literatur*. Wien 1905, σ. 31.

2) Ὁρα E. de Muralt, *Catalogue des manuscrits grecs de la Biblioth. Impér. Publique. St.-Petersbourg* 1864, σ. 72. Ἀ. Π.-Κ., Ἱεροσολ. Βιβλιοθήκη, τ. 1, σ. 248. Κλεόπα Κοικυλίδου, Κατάλοιπα χειρογράφων Ἱεροσολυμ. Βιβλιοθήκης. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1899, σ. 69.

Ξύλον ἐνταῦθα σταυρικόν, ὄρυγμα τὸ τοῦ τάφου
 καὶ ποτισμός ἐκ σῆς πλευρᾶς, τοῦ διποτάμου ρείθρου,
 καὶ ξένη μεταφύτευσις καὶ βλάστησις δευτέρα
 10 ἀπὸ τῆς γῆς πρὸς οὐρανὸν ἀνχστελεχουμένη,
 ἐκ τῆς πρὸς Ἀδὴν τε δυσμῆς πρὸς τὰς ἀδύτους φαύσεις.
 Δόξα σοι, δόξα, βασιλεῦ, κτίστα βροτῶν καὶ σῶτερ.

Ἦχος β'.

Δεύτερος πέφηνας Ἀδὰμ καὶ τοῦ πρώτου πρῶτος·
 δευτέραν κεκοινώνηκας ἀτρέπτως κοινωνίαν,
 ἵνα τὴν πρωτοπάθειαν τοῦ πρώτου θεραπείῃς.
 5 Κάκιστος δράκων παλαιστῆς δολίως συμπλαχεῖς μοι
 καὶ τοῖς ποσὶ τῆς πίστεως ἀστήρ ἐκ τῶν νευρῶν με
 ἐπαίρει κοῦφον ἀπὸ γῆς θεώσεως ἐλπίδι,
 καὶ καταρράττει παρευθὺς εἰς Ἀδου πυθμένων μέχρι·
 σὺ δ' οὐρανῶν ὁ βασιλεὺς κλίνας αὐτοὺς κατέβης
 10 καὶ τὸν πεσόντα προσλαβὼν ῥίπτεις τὸν ῥίψαντά με,
 ἥλοις ἐν ξύλῳ σταυρικῶς προσηλωθεὶς τοὺς πόδας
 καὶ κεφαλὴν νεκροπρεπῶς τὴν ζωοδόττι κλίνας.
 Ὦντως ὁ τρόπος πάνσοφος τῆς σῆς παλαισμοσύνης.
 Ὑμνῶ σταυρὸν καὶ τὴν ταφὴν καὶ τὴν ἀνάστασίν σου.

Ἦχος γ'.

Τρίτος ὁ Κάιν ἐν βροτοῖς, πρωτότοκος ἐν τέκνοις,
 παρακοῆς ἐκφόριον ὅλον ἠκανθωμένον,
 καὶ τὸν δευτερογέννητον στάχυν ἐναποπνίγει,
 τῆς πρὸς θεὸν φιλευσεβοῦς φθονήσας εὐφορίας.
 5 Ταύτης τῆς ῥίζης Ἰσραὴλ βλαστὸς ἀκανθηφόρος
 ὁ πρὶν κυρίου Σαβᾶθ ἄμπελος καρποφόρος
 καὶ νῦν τοῦ φυτουργήσαντος χεῖρας ὁμοῦ καὶ πόδας
 αἰμάξας ἐμμανέστατα κέντροις τοῖς σιδηρείοις.
 Τούτοις ἀμείβῃ, φονουργέ, τὸν φυτουργὸν τοῖς δώροις
 10 καὶ τὸν ποιμένα τὸν καλόν, τὸν ἀδελφὸν ἐκ γένους,
 σφάττεις καὶ θάπτεις καὶ πρὸς γῆν καταβιβάζεις Ἀδου,
 ὥς πρόβατα τὸ πρὶν ἐν Ἀδου πυθμένας.
 Ξένην ποιμαίνει ποιμᾶνσιν ἐν σταυρικῇ τῇ ῥάβδῳ,
 μύλας συνθλάττων δυσμενῶν, ἐξάγων ἐν ἀνδρείᾳ
 15 καὶ παραδείσου πρὸς νομᾶς εἰσάγων ἐκ δευτέρου.

Ἦχ. α', 6 καταφορὰ] ἐν τῷ κώδ. καταφθορὰ. — 8 ποτισμός] ποτισμός || τοῦ διποτάμου] τουδεποταμου—β', 6 τῶν νευρῶν] τονευρων. — προσηλωθεὶς] προσηρριεθεῖς.—γ', 12 Στίχος ἀκατάληπτος ἐμοί, ἔχων ἐν τῷ κώδιξι οὕτω· ἀπληρὴς ἦν τοὺς ὡς πρόβατα το πρὶν εναδου πεδυμενας».

Ἦχος δ'.

Ὁ τέταρτος ἐδρόσισε τὴν κάμινον τῶν παίδων.
 Υἱὸς θεοῦ φύσει φανείς <εἰς> μέσον τῶν ἀνθρώπων,
 σβέννυσι ξύλῳ σταυρικῷ τὴν φλόγα τῆς ἀπάτης
 καὶ κόσμου τὸ συμπλήρωμα τετραμερῶς φωτίζει.
 Ὑψος καὶ βάθος ἐν σταυρῷ, μῆκος ὁρῶ καὶ πλάτος, 5
 καὶ τὸν σταυρούμενον θεὸν ὕψιστον καταγγέλλω,
 τὰς χεῖρας ἐξαπλώσαντα πρὸς ἔνωσιν τῶν ἄκρων,
 πρὸς πλατυσμὸν τῆς ἀπλανοῦς εἰς ἑαυτὸν λατρείας.
 Καίτοι τὸ βάθος ἀμειδῆς Ἄδης ὁ ζοφωμένος
 μέχρι γὰρ τούτου κάτεισι ζητῶν με πλανηθέντα. 10
 Τὰ τοίνυν ἐπουράνια σὺν τοῖς καταχθονίοις,
 ἀνατολῆς κατοίκησις μετὰ τῆς ἐσπερίου,
 σταυρὸν δεικνῶ] σχηματισμῷ τὸ φῶς πεπλουτηκότα,
 σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν τιμᾷσι τοῦ δεσπότου.

Ἦχος πλ. α'.

Εἰς κόσμον ἦλθες, κοσμουργέ, κοσμῶν τὴν ἀκοσμίαν,
 τὴν ἐξ ἐμῆς παρακοῆς ἐπισυμβᾶσαν κόσμῳ·
 ὁ πλάστης πλάσμα γέγονας ὑπὲρ τοῦ πλάσματός σου·
 ξύλου με ῥίψαντος εἰς γῆν, εἰς ξύλον ἀνατρέχεις 5
 καὶ χεῖρας πρὸς ἀνάστασιν κειμένῳ μοι παρέχεις,
 ταύτας ἀπλώσας ἐν σταυρῷ καὶ κεφαλὴν προσκλίνας.
 Μικρὰ πρὸς τὴν μεγάλην σου ταῦτα φιλανθρωπίαν.
 Θάνατος κλέπτει με· τὴν σὴν δραχμὴν ἀποσυλήσας
 εἰς Ἄδου κατωρῶρυχε τὰ σκοτεινὰ ταμεῖα·
 πύλας χαλκᾶς καὶ σιδηροῦς μοχλοὺς μοι περιστείλας, 10
 καὶ πᾶσάν μοι συνέκλεισε θύραν ἐλευθερίας.
 Οὐ φέρεις ταῦτα, δέσποτα· κατέρχη καὶ πρὸς Ἄδην·
 πύλας συντρίβεις καὶ μοχλοὺς, καὶ κατασχὼν τὸν κλέπτην,
 τὴν πολυτίμητον δραχμὴν εὐρὼν ἐνεκολπώσω
 καὶ τῶν ἀγγέλων τοὺς χοροὺς συγχαίρειν σοι προτρέπεις. 15
 Ὑμνῶ τιμῶ καὶ προσκυνῶ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν.

<Ἦχος> πλ. β'.

Εὐηχος κῆρυξ ὁ χαλκοῦς ὄφιν ἐν ταῖς ἐρήμοις
 Χριστοῦ τὴν κοσμοσώτειραν σταύρωσιν προσαλπίζων,
 οὐ ψιθυρίζων θέωσιν ἀπατηλῶς, ὡς πάλαι,
 ἀλλὰ τρανῶς ὑποδεικνὺς θεὸν τὸν σταυρωθέντα.
 Οὐκ ἦν εἰς ὄφιν τὸν χαλκοῦν ἰὸς θανατηφόρος, 5
 οὐδ' εἰς Χριστὸν τὸ σύνολον ἰὸς τῆς ἀμαρτίας·

δ', 2 εἰς] ἡμετ. προσθήκη. — 18 δεινῷ σχηματισμῷ] δεισχηματισμῷ. — Πλ. α', 6 προσκλίνας] προκλινας.

- ἄψυχον εἶδος ὄφως, καταρασθέντος ζώου,
 ισχὺν θανάτου κραταιὰν ἤμβλυε παραδόξως,
 κατάραν γένους, <ὅ> Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν τῷ ξύλῳ
 10 τοὺς νεκρωθέντας ἀνθρώπους ζῶν, τοὺς τεθνεῶτας.
 Τίς οὐ δοξάσει τὸν σταυρόν; τίς οὐ τὸν σταυρωθέντα
 θανοῦσιν ἀναζώωσιν, ἀνάστασιν πεσοῦσι,
 καταρασθεῖσι πάλιν δὲ τὴν εὐλογίαν δόντα;

Ἦχος <πλ.> γ'.

- Ἦχος ἠκούετο βαρὺς εἰς Ἄδου τὰς κοιλάδας,
 θρηνολογοῦντος ἐν αὐταῖς πικρῶς τοῦ πρωτοπλάστου
 καὶ τῆς τρυφῆς τὴν χαρμονὴν τῆς ἐν Ἑδέμ ζητοῦντος.
 Ἐπλήρωσεν ὁ στεναγμὸς κλαυθμώνων τὰς κοιλάδας,
 5 εἰς οὐρανούς ἀνέδραμεν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν πλάστην
 κινεῖ τὸν αὐτοκίνητον τοῦ πάσχοντος εἰς οἶκτον,
 πείθει πτωχεῦσαι πρὸς μικρόν, πτωχοῖς ὁμοιωθέντα,
 πτωχοπρεπῶς τε κατελθεῖν εἰς Ἄδου τὰ ταμεῖα
 καὶ πλοῦτον τὸν ἀμύθητον ἐκεῖθεν ἀφαρπάσαι.
 10 Παρθένος ὑπηρέτησε δανείσασα τὴν σάρκα,
 κλῖμαξ δὲ γέγονε σταυρὸς εἰς Ἄδου τὰς καθόδους·
 κατήλθεν, εὔρεν, ἔσωσεν, ἐρρύσατο τοῦ σκότους
 καὶ τὴν ἀρχαίαν τῆς Ἑδέμ παρέσχεν εὐδοξίαν.
 Ὡ βράθος ὑπεράπειρον θεοῦ φιλανθρωπίας.

Ἦχος πλ. δ'.

- Κούφη νεφέλη φωτεινὴ, παρθενομῆτορ κόρη,
 τὸν ἐξ αὐτῆς ἐκλάμψαντα φωσφόρον κατιδοῦσα
 τάφον εισδύντα ζοφερόν, τῇ λύπῃ βαρυνθεῖσα,
 5 ἀμαυρωθεῖσά τε δεινῶς τῆς συμφορᾶς χειμῶνι,
 βροχὴν δακρύων δαψιλῶς, βροχὰς τῶν στεναγμάτων
 ἐξέβλυσεν ἐξέρρηξεν ἐκ μέσης τῆς καρδίας·
 ἀλλ' ἀνατείλας ἐκ τῆς γῆς ὁ φωτουργὸς φωσφόρος
 ἡμέραν ἐκαινούργησε νυκτὶ μὴ πειθομένην.
 Ἐπεμεδίασε βροτοῖς ἀθανασίας ἔαρ,
 10 τὰ σκυθρωπὰ παρῶχετο, τὰ χαροπὰ χορεύει,
 καὶ τοῖς εἰς γῆν ἀνήλιον Ἄδου κατεψυγμένοις
 ξένη τις ἀναθήλασις παλινζωΐας βρύει.
 Ὡς χελιδόνες ἵπτανται γυναῖκες μυροφόροι
 οὐδὲν ὑποτραυλίζουσai, λήρους οὐ συλλαλοῦσαι·

Πλ. β', 1 ταῖς] τοῖς. — 9 Ἐν τῷ κώδ. «καταρα γένους χριστοκεος υπερ» κτλ. — 10 Ἐν τῷ κώδ. «τοννς κρω τηναπουσκρων ζωων τους τε θνεωτας». — 18 καταρασθεῖσι] καταρα θυσι.

Πλ. γ', 2 θρηνολογοῦντος] θρηνος λογουντος. — 8 ζητοῦντος] εζητουν τοσ. — 8 πτωχοπρεπῶς] πτωχος πρεπως. — Πλ. δ', 3 βαρυνθεῖσα] βαρυθεντα. — 5. βροχὰς τῶν] βροοτας τωων. — 9 ἐπεμεδιᾶσε] ἐπεμηδγασε.

ἀλλ' ὄνπερ εἶδον ὀφθαλμοῖς τρανολογοῦσι γλῶσσαι, 15
 τὸν μέγαν ἥλιον, Χριστόν, ἐκλάμψαντα τοῦ τάφου,
 οἱ μαθηταί, τὰ πρόβατα τὰ λογικά τοῦ Λόγου,
 τὴν μάνδραν καὶ τὸν συγκλεισμόν, τὸ κρίνος τὸ τοῦ φόρου,
 ἀποσεισάμενοι θερμῶν πληροῦνται σκιρτημάτων,
 καὶ λαμπρότερα δείκνυται πρὸς τούτους ἢ νεφέλη, 20
 ἢ γλυκασμὸν ὁμβροβλυτεῖ καὶ ζωηφόρον δρόσον.
 Χαίροις, χαρᾶς ἡ πρόξενος ταύτης, θεογεννητορ.

Ἄ. Π.-Κεραμεύς.